

KTTO EKONOMİ BÜLTENİ

2020 III. ÇEYREK

Temmuz – Ağustos – Eylül

Özet

Çin’de başlayıp tüm dünyaya yayılan Covid-19 salgını etkisini göstermeye devam etmektedir. Yavaşlayan ekonomik aktivite, daralan piyasalar, artan işsizlik ve küçülen ekonomiler salgının sosyal ve psikolojik etkilerini daha da derinleştirmektedir. Ülkeler bir yandan sosyal hareketliliği azaltmaya çalışırken diğer yandan ekonomik aktivitenin yavaşlamasını engellemeye çalışmaktadır. Birçok ülke karşı karşıya kaldığı ‘trade-off’u kırmak için daha önce eşi benzeri görülmemiş mali teşvikler ve tedbirleri uygulamaya koymaktadır. KTTO tarafından hazırlanan 2020 III. Çeyrek Ekonomi Bülteninde küresel ekonomi, KKTC, Türkiye ve GKRY’deki makroekonomik gelişmelere detaylı bir şekilde yer verilmiştir.

EKİM 2020

KTTO EKONOMİ BÜLTENİ

SAYI: 1

DÖNEM: 2020 III. ÇEYREK

Kıbrıs Türk Ticaret Odası
Turkish Cypriot Chamber of Commerce

KIBRIS TÜRK TİCARET ODASI

Adres: 90, Bedrettin Demirel Caddesi, Lefkoşa - KKTC

Tel.: 0392 228 37 60 Faks: 0392 228 30 89

E-Posta: ktto@ktto.net

İÇİNDEKİLER

GRAFİKLER.....	4
TABLolar.....	4
1. YÖNETİCİ ÖZETİ.....	5
2. KÜRESEL EKONOMİK GÖRÜNÜM.....	6
3. KKTC, TÜRKİYE VE GKRY EKONOMİLERİNİN GÖRÜNÜMÜ.....	7
3.1. Büyüme.....	7
3.2. İstihdam.....	10
3.3. Dış Ticaret Dengesi.....	12
3.4. Enflasyon.....	14
3.5. Bütçe.....	15
3.6. Turizm.....	19
3.7. Yükseköğretim.....	20
4. REEL SEKTÖR DESTEKLERİ.....	21
5. PİYASALARDAKİ GELİŞMELER.....	24
5.1. Döviz.....	24
5.2. Petrol Fiyatları.....	24
5.3. Faizler.....	25
6. YAPISAL REFORM AJANDALARI.....	26
6.1. KKTC.....	26
6.2. Türkiye.....	26
6.3. GKRY.....	27
7. KTTO POLİTİKA ÖNERİLERİ.....	28

GRAFİKLER

Grafik 1: Küresel Ekonomik Görünüm Tahminleri.....	6
Grafik 2: Küresel Ticaret Hacmi (% Değişim)	6
Grafik 3: İşsizlik Oranı (%)	6
Grafik 4: Karşılaştırmalı Büyüme Oranları (%)	7
Grafik 5: Karşılaştırmalı Kişi Başına Düşen GSYİH (ABD Doları).....	10
Grafik 6: Karşılaştırmalı İşsizlik Oranları (%).....	10
Grafik 7: Türkiye İstihdam ve İşsizlik Oranı (%).....	11
Grafik 8: GKRY İstihdam ve İşsizlik Oranları.....	12
Grafik 9: Karşılaştırmalı İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%).....	12
Grafik 10: KKTC İthalat ve İhracat Seyri (Milyon ABD Doları).....	12
Grafik 11: Türkiye İthalat ve İhracat Seyri (Milyon ABD Doları)	13
Grafik 12: GKRY İthalat ve İhracat Seyri (Milyon Avro).....	13
Grafik 13: Karşılaştırmalı Enflasyon Oranları (%).....	14
Grafik 14: KKTC'nin Enflasyon Gelişim Seyri (%)	15
Grafik 15: Karşılaştırmalı Bütçe Açığının GSYİH'ye Oranı (%)	16
Grafik 16: KKTC Mahalli Gelirlerin Yerel Giderleri Karşılama Oranı (%).....	16
Grafik 17: KKTC'de Yerel Açık - GSYİH Oranı (%).....	18
Grafik 18: KKTC Gelen Yolcu, Konaklama ve Geceleme.....	20
Grafik 19: 2010-2019 Döviz Kurları.....	24
Grafik 20: 2020 Ocak-Eylül Döviz Kurları	24

TABLolar

Tablo 1: KKTC'de Sektörlerin Reel Büyüme Hızları (%).....	8
Tablo 2: KKTC GSYİH'nin Sektörel Dağılımı (%)	8
Tablo 3: KKTC'de Seçilmiş Alanların GSYİH Payı ve Büyüme Tahminlerine Göre GSYİH Tahmini (%) .	9
Tablo 4: KKTC İstihdam Verileri	11
Tablo 5: KKTC İstihdamının Sektörel Dağılımı (%)	11
Tablo 6: KKTC'nin 2020 Dış Ticaret Dengesi.....	13
Tablo 7: Türkiye'nin 2020 Dış Ticaret Dengesi.....	13
Tablo 8: GKRY Ocak-Temmuz 2019 ve 2020 İhracat ve İthalat Miktarları.....	14
Tablo 9: Ana Mal Grupları Değişim (%).....	15
Tablo 10: KKTC'de Eylül 2020 itibariyle Bazı Gelir Kalemlerindeki Performans Kayıpları (%)	16
Tablo 11: GKRY Ocak-Temmuz 2019 ve 2020 Bütçe Gelir ve Giderleri	19
Tablo 12: YKS Yerleştirme Sonuçları	20
Tablo 13: KKTC Merkez Bankası Yıllık Mevduat Faiz Oranları.....	25
Tablo 14: KKTC Merkez Bankası Yasal Karşılıklara Uygulanan Faiz Oranları.....	25
Tablo 15: Türkiye Makroekonomi Hedefleri	27
Tablo 16: GKRY Makroekonomi Hedefleri.....	27

1. YÖNETİCİ ÖZETİ

5

2020 yılında küresel ekonomi gündeminin merkezinde, Çin'de başlayıp kısa sürede dünyaya yayılan Kovid-19 salgını ve salgına karşı ülkelerin aldıkları önlemler yer almaktadır.

Bu dönemde, küresel büyümeye ilişkin tahminler çarpıcı bir şekilde kötüleşmiştir. Uluslararası kuruluşların tahmin ortalamalarına bakıldığında, salgından önce **2020'de dünya hasılasının %3 civarında büyüyeceği tahmin edilirken, salgından sonra %5 civarında daralması beklendiği görülmektedir.**

2018 yılında Türk lirasının değer kaybetmesi ve Türkiye yardımlarının azalmasıyla KKTC ekonomisi durgunluğa girerek %1,3 büyümüştür. **2019 yılında bu durgunluk derinleşerek son 10 yılın en düşük büyüme oranı olan %0,2'ye gerilemiştir. Sanayideki % 14,7 oranındaki küçülme ise dikkat çekicidir.**

DPÖ'nün tahminlerine göre; 2020 yılında **KKTC'nin GSYH'sinin reel olarak %11,04 azalması beklenmektedir.** Diğer yandan turizm, yükseköğretim, kamu harcamaları, özel tüketim, sabit sermaye yatırımları, ihracat ve ithalatın GSYİH payları üzerinden yapılan **ağırlıklandırılmış hesaplamalar bu oranın %26,4'e çıkabileceğini göstermektedir.**

KKTC'de yerel gelirlerin yerel giderleri karşılama oranı 2018 yılında %101 seviyesinde iken 2019 yılında %96 seviyesine düşmüştür. 2020 yılında ise %89 beklenmektedir. **Eylül 2020 Maliye Bakanlığı verilerine göre 9 aylık gelir performansı göz önünde bulundurulduğunda bu oranın pandemi etkisiyle %78'e kadar gerilediği görülmektedir.**

2019 yılında işsizlik oranlarında iyileşme görülmeyle birlikte son 3 yılda Rum tarafında çalışanların sayısının yaklaşık 3 kat artması dikkat çekicidir.

İlk 7 ayda ihracatta görülen artış ve ithalattaki daralma nedeniyle dış ticaret açığında **%34,1'lik iyileşme görülmüştür.**

Enflasyon oranı tekrar çift hanelere çıkmış Eylül 2019-2020 enflasyonu 11,2'ye ulaşmıştır. Daha da önemlisi Temmuz-Eylül enflasyonunun %6,1 çıkması, 2021 yılının kamu maliyesi açısından daha zor bir yıl olacağını göstermektedir.

Konaklayan turist sayısının Ocak-Ağustos döneminde %70 azalması, pandeminin sektörü ne kadar çok olumsuz etkilediğini göstermektedir. Bu dönemde tek sevindirici haber yükseköğretim sektöründen gelmiştir. KKTC'deki üniversiteleri kazanan öğrenci sayısında ek yerleştirme dahil artış görülmüştür.

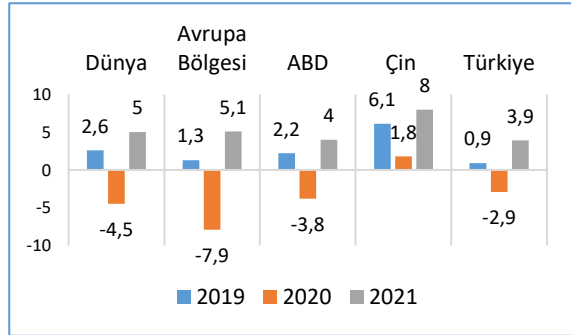
Bültende incelenen Türkiye ekonomisi ikinci çeyrekte %9,9 küçülmekle birlikte, 2020 yılında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre pozitif yönde ayrılmaktadır. Ancak, TL'de görülen değer kaybı, döviz rezervlerinde görülen azalma, yabancı sermayede görülen çıkış, yurtiçindeki yerleşiklerin dövize yönelmesi ve işsizlikte görülen artış Türkiye ekonomisi üzerinde risk oluşturmaya devam etmektedir.

GKRY ekonomisi ise ikinci çeyrekte %11,9 küçülmüştür. Enflasyon 2013-2016 arasında yaşanan ekonomik kriz sonrasında ilk defa eksiye düşmüştür. Bir önceki yıla göre turist sayısındaki azalma ilk sekiz ayda %81,2, turizm gelirlerindeki azalma ise %89,9 olmuştur.

2. KÜRESEL EKONOMİK GÖRÜNÜM

2019 yılında %2,6 oranında büyüyen ve salgın öncesi dönemdeki tahminlere göre 2020 yılında %3,4 oranında büyümesi beklenen dünya ekonomisinin, OECD Eylül 2020 Ekonomik Görünüm Raporu'nda %4,5 oranında daralacağı öngörülmektedir.

Grafik 1: Küresel Ekonomik Görünüm Tahminleri

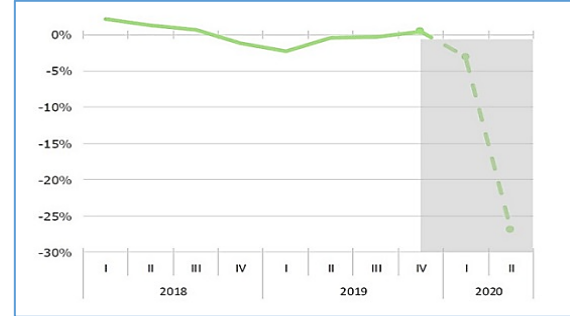
Kaynak: OECD

Grafik 1'de görüldüğü üzere pandemiyin sonlanması ve küresel ekonomik aktivitenin hız kazanması durumunda 2021 yılında dünya ekonomisinde %5 büyüme beklenmektedir.

Pandemiyin ilk safhalarında ülkelerin bir süre ekonomilerini kapatması ve başta Çin, Amerika, Hindistan olmak üzere ekonomilerin tekrar açılmaya başlaması 2020 yılında beklenen sert daralma tahminlerini aşağıya çekmiş ve 2020 yılında ekonomik büyüme beklentilerinde ortalama %1,5'lik iyileşme yaşanacağı öngörülmüştür. Öte yandan, 2021 yılsonu üretim seviyesinin 2019 yılsonu üretim seviyesinin gerisinde olacağı da tahmin edilmektedir.

ABD ve Çin arasında yaşanan ticaret savaşları üzerine gelen Covid-19 salgını küresel ticareti de şiddetli biçimde etkilemiştir. Salgın sağlık sistemlerinin yanı sıra tedarik zincirinde de yıkıcı etki yaratmış ve küresel imalat sanayi üretimini de olumsuz etkilemiştir.

Grafik 2: Küresel Ticaret Hacmi (% Değişim)

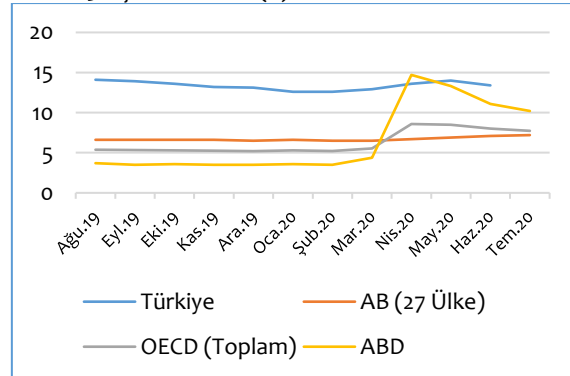

Kaynak: UNCTAD

Dünya ticaret hacminin 2020'nin ilk çeyreğinde %3 gerilediği görülürken, ikinci çeyrekte sert bir şekilde aşağı yönlü hareket ederek %27 daralması beklenmektedir.

Ekonomik faaliyetlerdeki yavaşlama, küresel ölçekte işgücü piyasalarını da olumsuz etkilemiştir.

Grafik 3: İşsizlik Oranı (%)

Kaynak: OECD

Grafik 3'te de görüldüğü üzere işsizlik oranlarında salgın sonrası ciddi artışlar meydana gelmiştir. %4 civarında uzun süreli istikrar kazanan ABD işsizlik oranı, yavaşlayan ekonominin etkisiyle Mayıs 2020'de %13,3'e yükselmiştir. Bu süreçte, AB ekonomilerinde düşüş eğiliminde olan işsizlik yeniden tırmanışa geçerek %6,9'a çıkmıştır. Uzun süredir %5,3'lerde olan OECD ortalaması Mayıs 2020'de %8,5'e yükselmiştir.

3. KKTC, TÜRKİYE VE GKRY EKONOMİLERİNİN GÖRÜNÜMÜ

7

Covid-19 pandemisi tüm dünyada etkisini sürdürmeye devam etmektedir. Salgın birçok ülkeyi derinden etkilemiştir. Başta turizm ve yükseköğretim olmak üzere hizmet sektörüne dayalı KKTC ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri de sürmektedir. KKTC’de 2020 yılının Mart ayında ilk vaka ile kendini gösteren Covid-19 vakaları alınan tedbirlerle sıfırlanmıştır. 1 Temmuz’da tedbirlerin esnetilmesiyle birlikte vaka sayılarında görülen hızlı artış, Eylül ayı içerisinde ülkeye giriş çıkışların kısıtlanması dahil yeniden tedbir alınmasına yol açmıştır. 2020 yılının ilk çeyreğinde kısmen hissedilmeye başlayan etkilerin, sonraki dönemde - turizm sektöründeki daralma, yükseköğretim öğrencilerinin ülkeye gelişlerindeki belirsizlik, ekonomik aktivitenin yavaşlaması sonucu kamu gelirlerin azalmasıyla - derinleşmesi, KKTC ekonomisinde zorlu bir sürece girileceğini göstermektedir.

Türkiye ekonomisi de pandeminin yol açtığı ekonomik yavaşlamadan etkilenmiştir. Öte yandan, Türkiye ekonomisi 2020 yılında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre pozitif yönde ayrılmaktadır. Ancak, TL’de görülen değer kaybı, döviz rezervlerinde görülen azalma, yabancı sermayede görülen çıkış, yurtdışındaki yerleşiklerin döviz yöneldiği ve işsizlikte görülen artış Türkiye ekonomisi üzerinde risk oluşturmaya devam etmektedir.

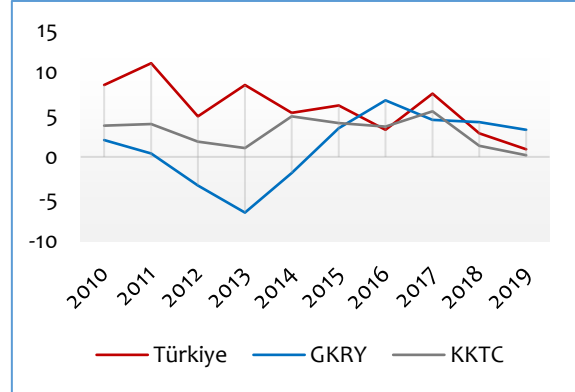
2013-2015 yılları arasında yaşadığı ekonomik krizi, Troykadan aldığı mali destek ve bunun karşılığında yaptığı reformla atlatan GKRY de bu dönemden tüm ekonomiler gibi olumsuz etkilenmiş, hem turist sayısında hem de turizm gelirlerinde ciddi azalmalar görülmüş, tekrar deflasyon dönemine girilmiş ve bütçe açığı artmıştır. Bununla birlikte, GKRY’de yargı reformu,

özelleştirmeler ve bankacılık sistemindeki donuk alacaklar ekonomideki riski artıran diğer unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

3.1. Büyüme

KKTC, Türkiye ve GKRY ekonomilerinde gerçekleşen son 10 yıllık büyüme trendine bakıldığında KKTC ve Türkiye 2015 yılına kadar GKRY’den daha iyi ve istikrarlı bir performans göstermiştir. 2012-2015 arasında GKRY ekonomisi ortalama %4 küçülmüştür. 2016 yılından sonra GKRY ekonomisi alınan tedbirlerin etkisiyle toparlanmıştır. 2018 ve 2019 yıllarında KKTC’nin büyüme ortalaması %0,75, Türkiye’nin büyüme ortalaması %1,85 iken GKRY’nin büyüme ortalaması %3,65 olmuştur.

Grafik 4: Karşılaştırmalı Büyüme Oranları (%)

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu, CYSAT, TÜİK

2007 yılında yaşanan küresel finans krizinden sonra 2008 yılında %3,4 ve 2009 yılında %5,7 küçülen KKTC ekonomisi 2010 yılından itibaren büyüme sürecine tekrar girmiştir. 2014-2017 yılları arasında turizm, yükseköğretim ve inşaat sektörlerinde yaşanan olumlu gelişmeler ve Türkiye yardımlarının daha çok altyapı ve reel sektöre aktarılmasının etkisiyle ortalama büyüme %4,5 civarında gerçekleşmiştir. 2018 yılında

Türk lirasında yaşanan değer kaybı ve Türkiye yardımlarının azalması neticesinde KKTC ekonomisi durgunluğa girerek %1,3 büyümüştür. **Eylül ayında açıklanan verilere göre 2019 yılında bu durgunluk daha da derinleşerek son 10 yılın en düşük büyüme oranı olan %0,2'ye gerilemiştir.**

KKTC ekonomisinde 2019 yılında en çok büyüyen sektör %5 ile mali sektör olmuştur. Bu sektörü %3,9 ile inşaat ve %3,7 ile kamu hizmetleri sektörü takip etmektedir. **En çok küçülen sektör ise %14,7 ile sanayi sektörü olmuştur. Bu küçülme oranı 1981 yılında yaşanan %25,2 küçülmeden sonraki en yüksek küçülme oranı olarak kayıtlara geçmiştir.** Bu küçülmede süt imalatı sektöründeki daralmayla birlikte T.C. kaynaklı reel sektör desteklerinin 2018 yılında 108 milyon TL iken 2019 yılında %88 azalarak 13 milyon TL olarak gerçekleşmenin etkisi olduğu değerlendirilmektedir. Sanayi dışında küçülen diğer bir sektör de %4,9 ile ticaret sektörü olmuştur.

Tablo 1: KKTC'de Sektörlerin Reel Büyüme Hızları (%)

	2016	2017	2018	2019
Tarım	-7,3	4,9	2,6	2,7
Sanayi	7,3	4,4	-12,4	-14,7
İnşaat	5,7	10,6	1,4	3,9
Ticaret	4,3	5,2	0	-4,9
Turizm	6,5	22,4	1,6	4,0
Ulaştırma-Haberleşme	5,3	6,9	3,5	3,5
Mali Sektör	2,0	3,1	2,7	1,2
Konut	3,5	3,8	4,6	5,0
Serbest Meslek	3,6	7,7	5,3	1,3
Kamu Hizmetleri	-0,2	-0,8	1,3	3,7
İthalat Vergileri	9,0	0,5	2,4	3,6
GSYH	3,6	5,4	1,3	0,2

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu

KKTC'de sanayi sektöründe son iki yılda yaşanan küçülmenin etkisiyle, sanayinin GSYİH içindeki payı %7,8 ile 1974'den sonra en düşük orana gerilemiştir. 2010'dan sonra alınan mali tedbirler ve kamunun ekonomi içerisindeki payının azaltılması hedefiyle uyumlu bir şekilde kamu hizmetlerinin GSYİH içindeki payı 2018 yılına kadar

azalış göstermiştir. 2019 yılında ise kamu hizmetleri bir önceki yıla göre artış göstererek %16,1'e yükselmiştir. Son 10 yılda turizm sektörünün payı iki kattan fazla artış göstererek, GSYİH'deki payı %5,4'den %11,7'e çıkmıştır.

Tablo 2: KKTC GSYİH'nin Sektörel Dağılımı (%)

	2016	2017	2018	2019
Tarım	5,6	4,5	6,2	5,5
Sanayi	9,2	9,7	8,4	7,8
İnşaat	4,4	5,8	5,9	5,8
Ticaret	10,9	11,1	11,2	10,5
Turizm	8,7	9,0	9,6	11,7
Ulaştırma-Haberleşme	8,3	8,0	7,3	7,3
Mali Sektör	7,7	6,9	8,1	8,0
Konut	4,6	4,5	4,9	5,2
Serbest Meslek	14,5	15,7	15,8	13,2
Kamu Hizmetleri	15,9	15,1	13,4	16,1
İthalat Vergileri	10,2	9,7	9,2	9,0
GSYH	100	100	100	100

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu

COVID-19 salgınının etkilerini ölçmek için özellikle ekonomi üzerindeki değişimlere ait verilere ulaşmak gerektiği, mevcut verilerin kısıtlı olduğu ve salgının etkilerinin ne kadar süreceğinin henüz belli olmaması neticesinde KKTC'de farklı senaryolar gündeme gelmektedir.

DPÖ'nün tahminlerine göre; elektrik tüketiminin %12,5, ithalatın reel olarak %30 azalması, ülke nüfusunun 2020 projeksiyonundan %4 aşağıda olması varsayımıyla 2020 yılında GSYİH %11,04 reel olarak azalması beklenmektedir. Diğer yandan turizm, yükseköğretim, kamu harcamaları, özel tüketim, sabit sermaye yatırımları, ihracat ve ithalatın GSYİH payları üzerinden yapılan ağırlıklandırma ve bu alanlardaki tahmini daralma oranları üzerinden hesaplandığında, GSYİH'de reel olarak %26,4'e kadar azalma olasılığı hesaplanmaktadır.

Tablo 3: KKTC'de Seçilmiş Alanların GSYİH Payı ve Büyüme Tahminlerine Göre GSYİH Tahmini (%)

	GSYİH Payı*	Büyüme Tahmini
Turizm Gelirleri	25	-75
Yükseköğretim G.	22	-25
Kamu Harcamaları	16	0
Özel Tüketim	56	-15
S. Sermaye Yatırımları	15	-20
İhracat	2	-20
İthalat	41	-25
GSYİH Büyüme	102,5	-26,4

* 2020 DPÖ Tahmini

Aynı dönemde Türkiye ekonomisine bakıldığında, 2009 yılında küresel finans krizinin etkisiyle %4,7 küçülen Türkiye ekonomisinin, 2010-2017 arasında ortalama %7 civarında büyüyerek önemli bir atılım gerçekleştirdiği görülmektedir. 2018 yılından yaşanan kur şoku ve rahip Brunson krizi bu büyümeyi yavaşlatmış, cari açık ve döviz rezervlerinde yaşanan sıkıntılar da eklince 2018 yılında %2,8 ve 2019 yılında %0,9 gibi düşük büyüme oranları gerçekleşmiştir.

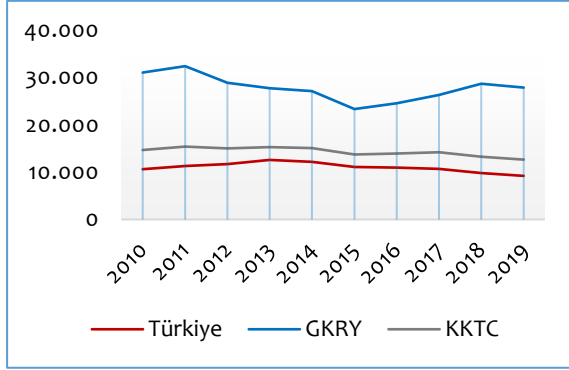
Türkiye ekonomisi, gelişmekte olan diğer ülkelere oranla daha iyi bir performansa sahip olsa da, Kovid-19 salgınının olumsuz etkisi nedeniyle, 2020 yılının ikinci çeyreğinde %9,9 oranında daralma kaydetmiştir. İkinci çeyrekte sanayi sektörü %16,5 ve hizmetler sektörü (inşaat dâhil) %10,6 oranında küçülürken, tarım sektörü %4 büyümüştür. 2020 yılı ikinci çeyreğinde özel tüketim %8,5 oranında, kamu tüketimi %0,8 oranında daralmıştır. Böylece toplam tüketim %7 oranında azalmıştır. Toplam sabit sermaye yatırımları ise aynı dönemde %6,1 oranında gerilemiştir. Aynı dönemde net mal ve hizmet ihracatının ekonomik küçülmeye katkısı 7,8 puan olmuştur.

Türkiye'de 29 Eylül'de açıklanan Yeni Ekonomik Programa (YEP) göre, ekonominin 2020 yılında %0,3 büyüyeceği, 2021 yılında ise %5,8 büyüyeceği öngörülmüştür. Ancak, dördüncü çeyrekte pandeminin etkisinin artması durumunda ekonominin yılsonunda %1,5 küçüleceği, 2021'de ise %3,7 büyüme öngörüsünde bulunulmuştur.

Yine Eylül ayında yayınlana OECD Ekonomik Görünüm Raporunda Türkiye ekonomisinin 2020'de %2,9 oranında daralacağı, 2021'de pandeminin etkisinin azalmasıyla %3,9 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir. Türkiye'nin 2020'de göstereceği ekonomik daralma ile G. Kore ve Çin'den sonra pandemiden en az etkilenen ülke olacağı değerlendirilmektedir.

GKRY ekonomisinin son 10 yıllık performansında ise dalgalanmalar daha serttir. 2011 yılından itibaren Yunanistan'ın yaşadığı mali krizin bankacılık sektörünü olumsuz etkilemesi ve Mari üssünde yaşanan patlamanın Vasillikos Santralinde yol açtığı hasarın yarattığı enerji açığı, GKRY ekonomisini oldukça sarsmıştır. 2012 yılında %3,4 küçülen ekonomi, krizin derinleştiği ve Troyka ile memorandum anlaşması yapıldığı 2013 yılında %6,6 küçülmüştür. Alınan tedbirler ve yapılan reformlarla birlikte, 2015 yılında itibaren ekonomi toparlanışa geçmiş ve 2015-2019 arasında ortalama büyüme %4,4 gibi yüksek bir orana ulaşmıştır. 2020 yılı ilk iki çeyreğinde pandemi GKRY ekonomisini de oldukça olumsuz etkilemiştir. İlk çeyrekte %0,9 büyüme sağlanırken ikinci çeyrekte %11,9 küçülme gerçekleşmiştir.

KKTC, Türkiye ve GKRY'de kişi başına düşen milli gelirin son 10 yıllık trendi Grafik-5'te görülmektedir.

Grafik 5: Karşılaştırmalı Kişi Başına Düşen GSYİH (ABD Doları)

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu, CYPSTAT, TÜİK

KKTC’de kişi başına düşen GSYİH 2013 yılında 15.302 dolar ile nominal olarak en yüksek seviyesine ulaşmış iken 2018 yılında dövizdeki artış nedeniyle 13.277 dolara düşmüştür. 2019 yılında kişi başına GSYİH %5 civarında azalarak 12.649 dolara gerilemiştir.

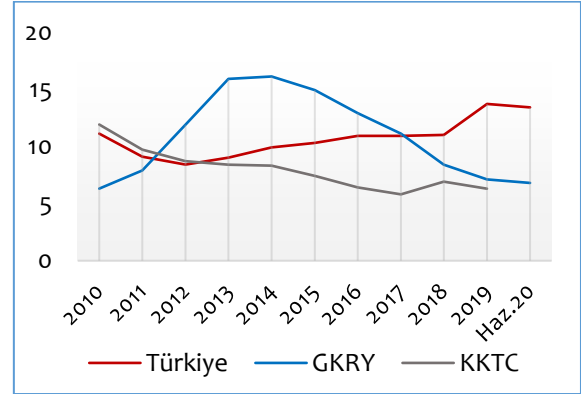
Türkiye’de kişi başına düşen GSYİH ise 2013 yılında 12.582 ABD Doları ile nominal olarak en yüksek seviyesine ulaşmış iken dövizdeki artış ve ekonomideki yavaşlama sebebiyle 2019 yılında 9.213 ABD Dolarına gerilemiştir.

GKRY’de 2010 yılında 31.023 ABD Doları olan kişi başına düşen milli gelir kriz döneminde azalarak 2014 yılında 27.129 ABD Dolarına düşmüştür. 2015 yılından itibaren ekonominin toparlanmasıyla birlikte 2019 yılına kadar sürekli artış gösteren kişi başına düşen milli gelir, 2019 yılında 27.858 ABD Doları ile kriz öncesi dönemin üzerinde gerçekleşmiştir.

2010 yılında GKRY’de kişi başına düşen GSYİH’si KKTC’nin yaklaşık 3 katıdır. 2015 yılında bu oran yaklaşık iki katı kadar düşmüştür. Ancak, 2019 tekrar yaklaşık 3 kata çıkarak 2010 düzeyine yükselmiştir.

3.2. İstihdam

KKTC, Türkiye ve GKRY’de işsizlik oranlarının son 10 yıllık seyrine bakıldığında GKRY’de kriz dönemi olan 2013 ve 2014 yıllarında, işsizliğin %15’in üzerine çıktığını ve 2020 yılının ilk altı ayında %6,8’lere kadar gerilediğini, Türkiye’de artan bir seyir izleyerek 2020 yılının ilk altı ayında %13,4’e kadar yükseldiğini, KKTC’de ise 2010 yılında %11,9 ile çift hanelerde olan işsizlik oranı, 2011-2017 arasında sürekli azalarak %5,8’e kadar düşmüştür. 2018 yılında ekonomik büyümenin yavaşlamasının etkisiyle işsizlik oranı artarak %6,9’a yükselmiş, 2019 yılında %6,3’e gerilemiştir.

Grafik 6: Karşılaştırmalı İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu, CYPSTAT, TÜİK

2018 yılında yaşanan dövizdeki artış, Güney Kıbrıs’ta çalışmayı daha cazip hale getirmiş ve **son üç yılda güneyde çalışan KKTC vatandaşlarının sayısı yaklaşık 3 kat artış göstermiştir**. Genç işsizlik oranı 2019 yılında %19,4 olmuştur.

Tablo 4: KKTC İstihdam Verileri

	2017	2018	2019
Çalışma Çağındaki Nüfus	250.857	279.779	287.810
İşgücü	128.451	142.283	147.755
İstihdam	120.999	132.411	138.438
Rum Kesiminde Çalışanlar	356	1.145	1.051
İşgücüne Katılım Oranı (%)	51,2	50,9	51,3
İstihdam Oranı (%)	48,2	47,3	48,1
İşsizlik Oranı (%)	5,8	6,9	6,3
Genç Nüfustaki İşsizlik Oranı (%)	18,7	22	19,4

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu

KKTC’de işgücüne dahil olmayan nüfus içerisinde en önemli oran %30 civarıyla eğitime devam edenler (Türkiye’de bu oran 2019’da %15,1’dir) oluşturmaktadır. Eğitime devam edenlerin bu kadar yüksek oranda olması, hizmet sektörü ağırlıklı bir ekonomiye sahip KKTC’nin işgücü piyasasıyla uyumsuzluk göstermekte, özellikle özel sektördeki vasıfsız işgücünün Türkiye ve üçüncü ülkelerden temin edilmesine neden olmaktadır. Eğitime devam edenleri %22,3 ile emekliler takip etmektedir.

KKTC istihdamın sektörel dağılımına baktığımızda %78,1 ile hizmet sektörü ilk sırada yer almaktadır. Kamu sektörünün istihdamı giderek azalmakla birlikte hala toplam istihdamın dörtte biri gibi yüksek bir orana sahiptir.

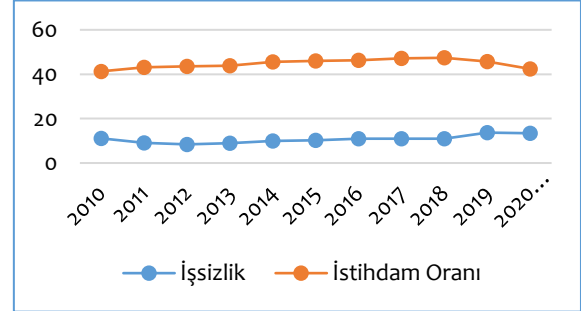
Tablo 5: KKTC İstihdamının Sektörel Dağılımı (%)

	2016	2017	2018	2019
1. Tarım	3,6	3,6	2,7	4,1
2. Sanayi	9,8	9,2	9,1	10
3. İnşaat	8,2	7,6	7	7,9
4. Hizmetler	78,4	79,6	81,2	78,1
4.1. Kamu Sektörü	27,2	28,1	26,8	25,7

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu

Türkiye’deki işsizlik oranı ise 2011-2014 tarihleri arasında %10’un altında gerçekleşmişken, 2019 yılında %13,7’ye kadar çıkmıştır.

Türkiye’de istihdam oranı ise 2010 yılında %41,3 iken 2017 ve 2018 yıllarında %47 düzeyine kadar yükselmiştir. 2019 yılında ise %45,7 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 7: Türkiye İstihdam ve İşsizlik Oranı (%)

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de Mart ayının sonunda ilk vakanın tespitinin ardından alınan tedbir ve kısıtlama kararları ile salgınla etkin mücadele hedeflenirken Ekonomik İstikrar Kalkanı Tedbirleriyle salgının ekonomi ve işgücü piyasası üzerindeki etkilerinin sınırlandırılması amaçlanmış, bu kapsamda işten çıkarılmalar da yasaklanmıştır.

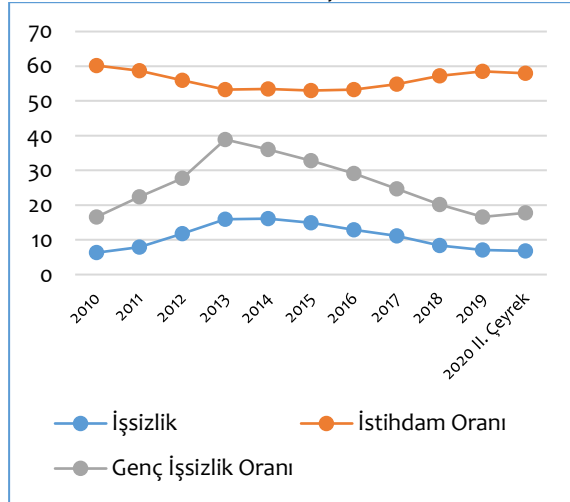
TÜİK 2020 Temmuz verilerine göre Türkiye genelinde 15+ yaştakilerde işsiz sayısı 2020 yılı Temmuz döneminde geçen yılın aynı dönemine göre 369 bin kişi azalarak 4 milyon 227 bin kişi oldu. İşsizlik oranı 0,5 puanlık azalış ile %13,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. İstihdam oranı ise Temmuz ayında %43,5’e düşerek 2010’daki seviyesine düşmüştür. 2020 Temmuz döneminde 15-24 yaş grubunu kapsayan genç nüfusta işsizlik oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre 1,2 puan azalışla %25,9, istihdam oranı ise 0,4 puan artarak %29,8. olmuştur.

GKRY’de 2010 yılında %6,3 olan işsizlik oranı krizin başladığı yıl olan 2012’de çift hanelere ulaşmıştır. 2014’te %16,1 ile zirve

yapan işsizlik oranı, bu tarihten itibaren azalarak 2018'de %8,4 ile tekrar tek haneye düşmüştür. 2019 yılında ise %7,1 ile işsizlikteki azalış devam etmiştir. 2020'nin ikinci çeyreğinde işsizlik oranı %6,8 olarak gerçekleşmiştir. Ancak, yaz döneminde pandemi nedeniyle turist sayısındaki %81,2 oranındaki azalışın işsizlik üzerinde de olumsuz etkileri olması beklenmektedir.

GKRY'de İstihdam oranı, işsizlik ile paralellik göstermiştir. 2010 yılında %60,2 olan istihdam oranı azalarak 2015 yılında %53'e kadar düşmüş, bu tarihten itibaren görülen artışların neticesinde 2019 yılında %58,5 oranına ulaşılmıştır. 2020'nin ikinci çeyreğinde ise bu oran %58 olarak kaydedilmiştir.

Grafik 8: GKRY İstihdam ve İşsizlik Oranları

Kaynak: CYSTAT

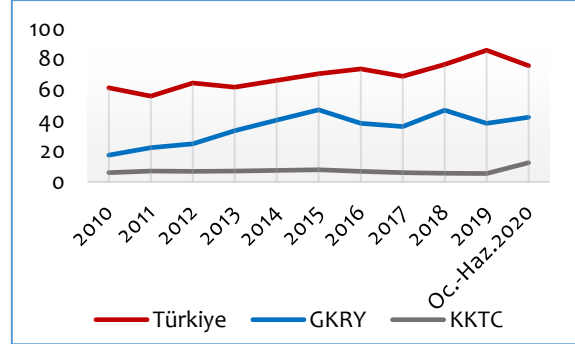
GKRY'de genç işsizlik oranı 2013 yılında %38,9 gibi yüksek bir orana ulaşmış, daha sonra düşüş trendine girerek 2019 yılında %16,6'ya düşmüştür. 2020 ikinci çeyrek verilerine göre ise genç işsizlik oranı %17,8 olarak gerçekleşmiştir.

3.3. Dış Ticaret Dengesi

Dış ticaret dengesinin önemli göstergelerinden biri olan ihracatın ithalatı karşılama

oranları açısından bakıldığında KKTC'nin %6'lar düzeyinde seyreden oranı 2020 yılının ilk yedi ayında TL'de yaşanan değer kaybının da etkisiyle %12,5'e kadar çıkmıştır. Türkiye'de bu oran son 10 yılda artarak 2019 yılında %86'ya kadar çıkmış ancak 2020 yılının ilk altı ayında %77,2'de kalmıştır. GKRY'de 2010 yılında %14,4 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı 2020 yılının ilk altı ayında %41'i aşmıştır.

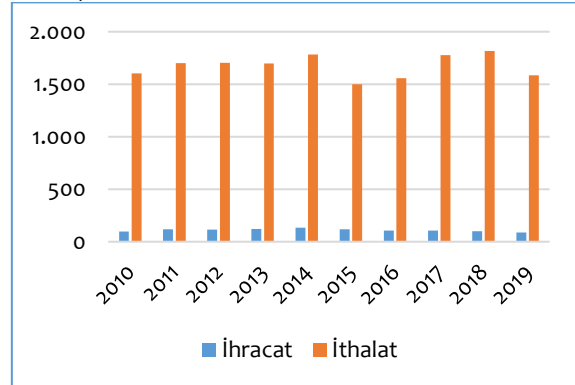
Grafik 9: Karşılaştırmalı İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)

Kaynak: Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu, CYSTAT, TÜİK

KKTC'nin 2019 yılı ihracatı, 2018 yılına göre %14 oranında bir düşüş göstererek 86,6 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. KKTC'nin 2019 yılı ithalatı, 2018 yılına göre %13 oranında bir düşüş göstererek 1 milyar 585 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret dengesi ise bir önceki yıla göre %12,6 azalarak 1 milyar 488,4 milyon dolar olmuştur.

Grafik 10: KKTC İthalat ve İhracat Seyri (Milyon ABD Doları)

Kaynak: KKTC Ticaret Dairesi

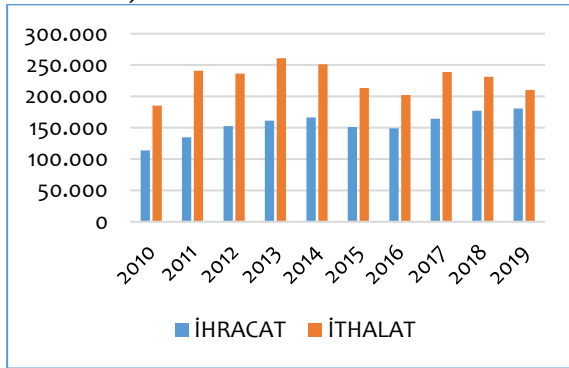
KKTC’de 2020 yılının ilk yedi ayında yaşanan ticaret dengesine bakıldığında ithalatın bir önceki yılın aynı dönemine göre %30 daraldığı görülmektedir. İhracatta yaşanan %23’lük artış dış ticaret dengesini de olumlu etkileyerek, bu dengede %34,1 oranında bir iyileşme sağlamıştır.

Tablo 6: KKTC’nin 2020 Dış Ticaret Dengesi

	2019 Ocak- Temmuz	2020 Ocak- Temmuz	Değişim (%)
İhracat (Milyon \$)	57,8	71,1	23
İthalat (Mil- yon \$)	812	568,1	-30
Dış Ticaret Dengesi	-754,2	-497	34,1

Kaynak: KKTC Ticaret Dairesi

Türkiye’de 2019 yılında 177,1 milyar dolar ihracat %2,1 artışla 2020 yılında 180,8 milyar dolar olmuştur. İthalat ise aynı dönemde %9 azalarak 231,1 milyar dolardan 210,3 milyar dolara düşmüştür. Dış ticaret açığı 2020 yılında bir önceki yıla göre %45,3 azalarak, 53,9 milyar dolardan 29,5 milyar dolara düşmüştür.

Grafik 11: Türkiye İthalat ve İhracat Seyri (Milyon ABD Doları)

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı

Türkiye’de ihracat 2020 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre %12,9 azalarak 102 milyar 343 milyon dolar, ithalat %1,2 azalarak 135 milyar 347 milyon dolar olarak gerçekleşti. Ocak-Ağustos döneminde dış ticaret açığı %69,9 artarak 19 milyar 426 milyon dolardan, 33 milyar 4 milyon dolara yükseldi. İhracatın

ithalatı karşılama oranı 2019 Ocak-Ağustos döneminde %85,8 iken, 2020 yılının aynı döneminde %75,6'ya gerilemiştir.

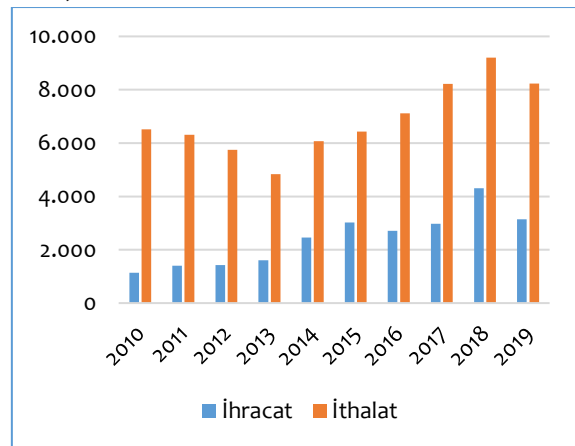
Tablo 7: Türkiye’nin 2020 Dış Ticaret Dengesi

	2019 Ocak- Ağustos	2020 Ocak- Ağustos	Değişim (%)
İhracat (Milyon \$)	117.519	102.343	-12,9
İthalat (Mil- yon \$)	136.945	135.347	-1,2
Dış Ticaret Dengesi	-19.426	-33.004	69,9

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı

2010-2019 yılları arasında GKRY dış ticareti incelendiğinde, ihracatın son 10 yılda yaklaşık 3 kat artış gösterdiği, ithalatın ise dörtte bir artış gösterdiği görülmektedir. İhracatta görülen önemli artışa rağmen dış ticaret açığı %5 civarında gerilemiştir.

GKRY’de 2018 yılında toplam ihracat 4.309 milyon avro ile dönemin en yüksek oranına çıkmış, 2019 yılında ise 3.146 milyon avroya düşmüştür. Benzer şekilde 2018 yılında ithalatta da 9,2 milyar avro olarak zirve yapmışken, 2019 yılında 8,2 milyar avroya düşmüştür. Dış ticaret açığında ise artış görülmüştür. 2018 yılında 4.890 milyon avro iken 2019 yılında 5.089 milyon avroya yükselmiştir.

Grafik 12: GKRY İthalat ve İhracat Seyri (Milyon Avro)

Kaynak: CYPSTAT

GKRY’de 2019 yılında toplam ihracatın 1.289,3 (%40’9’u) milyon avrosu Avrupa Birliği ülkelerine yapılmıştır. En fazla ihracat yapılan ülke ise 405,8 milyon avro ile Hollanda olmuştur. **Hollanda’yı 315 milyon avro ile Libya, 235,4 milyon avro ile Yunanistan ve 189,4 milyon avro ile Birleşik Krallık takip etmektedir.** Yapılan ithalatın 5.435 milyon avrosu (%65,9’u) Avrupa Birliği ülkelerinden gerçekleştirilmiştir. En fazla ithalat yapılan ülke 1.669 milyon Avro ile Yunanistan olmuştur. Sonra 588,2 milyon avro il, Birleşik Krallık, 488 milyon avro ile İsrail ve 411,6 milyon avro ile Çin gelmektedir.

GKRY’de 2020 yılının ilk 7 ayı verilerine göre ihracat bir önceki aynı dönemine göre %10,3 azalarak 1.756,6 milyon avro, ithalat ise %11,2 azalarak 4.284,9 milyon avro olmuştur. Dış ticaret dengesi ise bir önceki yıla göre %11,9 azalarak 2.528,3 milyon avro açık vermiştir.

Tablo 8: GKRY Ocak-Temmuz 2019 ve 2020 İhracat ve İthalat Miktarları

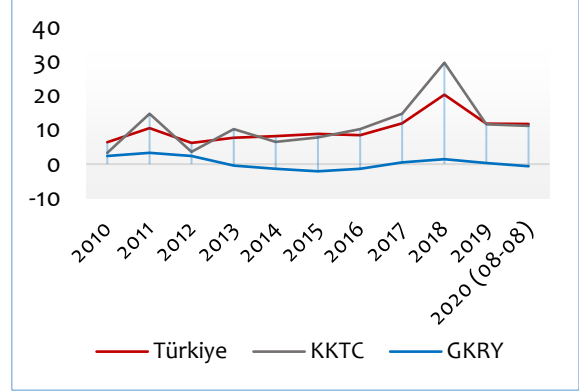
	2019 Ocak-Temmuz	2020 Ocak-Temmuz	Değişim (%)
İhracat (Milyon Avro)	1.959	1.756,6	-10,3
İthalat (Milyon Avro)	4.827,2	4.284,9	-11,2
Dış Ticaret Dengesi	-2.868,2	-2.528,3	11,9

Kaynak: CYSTAT

3.4. Enflasyon

KKTC, Türkiye ve GKRY’nin son 10 yıllık enflasyon trendi izlendiğinde Türkiye ve KKTC enflasyon oranlarının GKRY’ye göre daha dalgalı bir seyir izlediği ve son yıllarda artış seyri gösterdiği görülmektedir.

Grafik 13: Karşılaştırmalı Enflasyon Oranları (%)

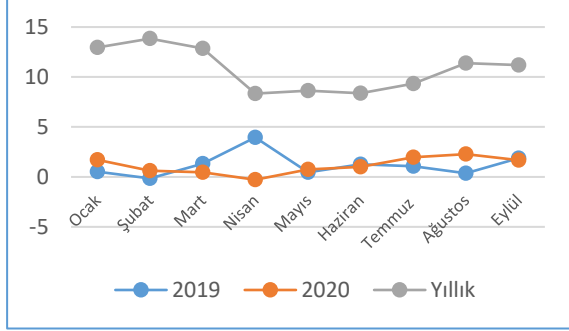

Kaynak: Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu, CYSTAT, TÜİK

Yaşanan kur şokunun etkisiyle KKTC’de yıllık enflasyon 2018 yılında %29,66 olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılsonu enflasyonu ise %11,66’ya düşmüştür.

2020 yılı Temmuz, Ağustos ve Eylül ayında Türk lirasında yaşanan değer kayıpları son üç ayın enflasyonunu olumsuz etkilemiştir. Temmuz ayında %1,98 olarak gerçekleşen aylık enflasyon Ağustos ayında % 2,28 artış göstermiştir. Bu artış oranı son 16 ayın en yüksek artış oranı olarak kayıtlara geçmiştir. Eylül ayındaki artış ise % 1,68 olmuştur. Nisan-Temmuz arasındaki dönemde tek haneye düşen yıllık enflasyon Ağustos ayındaki %2,28 gerçekleşmeyle tekrar çift haneye yükselmiş, 2020 yılının ilk 9 ayındaki enflasyon oranı % 11,18 olmuştur.

Son üç aydaki kümülatif enflasyon oranı %6,06 olmuştur. Yılın diğer aylarında enflasyon normal trendinde artış gösterse bile Temmuz-Aralık 2020’de gerçekleşecek enflasyon % 9-10 civarında beklenmektedir. Bu oranın tamamen hayat pahalılığına yansıtılması halinde ise yaklaşık %85’i maaş ve maaş benzeri giderlerden oluşan KKTC yerel bütçesi 2021 yılında daha fazla büyüyecek ve yerel açık 2020 yılının da üzerine çıkacaktır.

Grafik 14: KKTC'nin Enflasyon Gelişim Seyri (%)

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu

Eylül ayı içerisinde 10 mal grubunda artış, iki mal grubunda azalış gerçekleşmiştir. En fazla artış % 5,6 ile mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri mal grubunda gerçekleşmiştir. En fazla azalış ise %4,6 ile lokanta ve oteller mal grubunda gerçekleşmiştir.

Enflasyon sepetinde kapsanan en ağırlıklı 40 ürün içerisinde son bir yılda yaşanan bazı artışlar ise dikkat çekicidir. Bu dönemde, Oturma Odası Takımı Modern (1 Üçlü, 4 Tane Tek Koltuk) %36,78, Özel Üniversite Ücreti (Üçüncü Ülke Uyraklı Öğrenci) %36,72, Otomobil (G MARKA-Benzinli) ücreti %30,95 artış göstermiştir.

Tablo 9: Ana Mal Grupları Değişim (%)

	Bir Önceki Aya Göre Değişim (%)	Bir Önceki Yıla Göre Değişim (%)
Gıda ve Alkolsüz İçecekler	3,41	9,76
Alkollü İçecekler ve Tütün	0,33	8,60
Giyim ve Ayakkabı	-1,64	26,98
Konut, Su, Elektrik, Gaz ve diğer Yakıtlar	0,80	8,50
Mobilya, Ev Aletleri ve Ev Bakım Hizmetleri	5,58	22,73
Sağlık	1,10	22,97
Ulaştırma	2,03	14,89
Haberleşme	0,93	-6,69
Eğlence ve Kültür	0,54	4,55
Eğitim	4,85	13,98
Lokanta ve Oteller	-4,58	2,54
Çeşitli Mal ve Hizmetler	1,32	17,54
TOPLAM	1,68	11,18

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu

Türkiye’de Eylül ayı enflasyonu %0,97 olarak gerçekleşmiştir. Bu artışla birlikte bir önceki yılın aralık ayına göre enflasyon %8,26, son 12 aylık enflasyon ise yüzde 11,75 olarak gerçekleşmiştir. En fazla artış %3,02 ile ev eşyası grubunda, en fazla azalış ise %0,07’yle eğitim grubunda görülmüştür. Son dönemde Türkiye’deki enflasyon üzerinde kurdaki artış ve ithal ürünlere konulan vergiler etkili olmuştur. YEP’e göre yılsonu enflasyonun %10,5 olması beklenmektedir.

2013-2016 yılları arasında deflasyon dönemi yaşayan GKRY ekonomisi, pandeminin etkisiyle tekrar deflasyon sürecine girmiştir. Eylül ayında aylık enflasyon %0,85, yıllık enflasyon %-0,9 olarak gerçekleşmiştir. Ocak-Eylül dönemi enflasyonu ise %-0,6’tir.

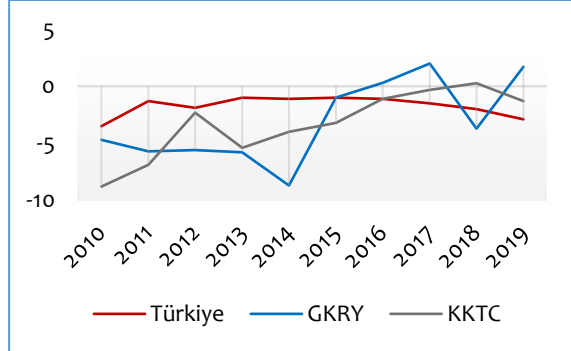
Petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle son bir yılda en fazla azalış %-8,2 ile konut, su, elektrik ve diğer yakıtlar ana mal grubunda gerçekleşmiştir. Aynı dönemde gıda ve alkolsüz içecekler mal grubunda %2,3 (en fazla artış gösteren mal grubu), Eylül ayında giyim ve ayakkabı mal grubunda % 8 artış görülmüştür. **Bu iki mal grubundaki artışın, pandemi sonrasında güneyden kuzeye yönelik gelen talebi artırabileceği değerlendirilmektedir.**

3.5. Bütçe

KKTC, Türkiye ve GKRY ekonomilerinin üçünde de son 10 yılda bütçe açığının GSYİH’ye oranında iyileşmeler gerçekleşmiştir. 2010 yılında KKTC’de bütçe açığının GSYİH’ye oranı %-8,8 iken bu oran 2019 yılında %-1,3’e ulaşmıştır. Türkiye’de 2010 yılında %-3,5 olan oran 2015’te %-1’e kadar yükselmiş fakat 2019 yılında %-2,9’a kadar gerilemiştir. GKRY’de ise bütçe açığının

GSYİH'ye oranı 2010 yılında %8,8'den 2019 yılında %1,3'e kadar yükselmiştir.

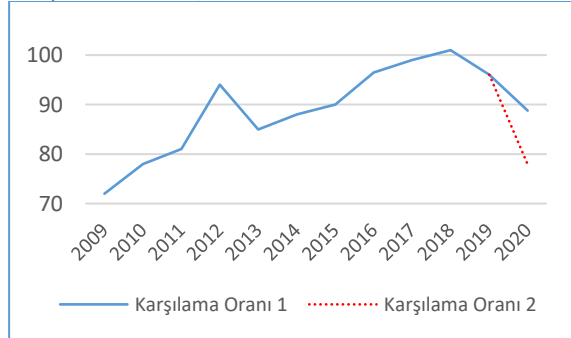
Grafik 15: Karşılaştırmalı Bütçe Açığının GSYİH'ye Oranı (%)

Kaynak: Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu, CYPSTAT, TÜİK

KKTC'de mahalli gelirlerin yerel giderleri karşılama oranı 2018 yılında % 101 seviyesine çıkarken 2019 yılında %96, 2020 yılında ise %89 seviyesine düşmüştür. Eylül 2020 Maliye Bakanlığı verilerine göre 9 aylık gelir performansı göz önünde bulundurulduğunda bu oranın pandemi etkisiyle %78'e kadar düşebileceği görülmektedir.

Grafik 16: KKTC Mahalli Gelirlerin Yerel Giderleri Karşılama Oranı (%)

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

KKTC'de 2019 yılında gerçekleşen gelirler, bütçe tahmininin % 21,64 üzerindeyken 2020 yılında gelirlerin bütçe tahmininin altında seyrettiği görülmektedir. Dokuzuncu ayın sonunda vergi gelirleri bütçe tahmininin % 63'ü düzeyinde gerçekleşirken kamunun yılsonu itibariyle mükellefiyetlerini yerine getirebilmesi için Türkiye Cumhuriyeti'nin

sunduğu krediler kapsamındaki kamu maliyesinin desteklenmesi kaleminin önem kazandığı anlaşılmaktadır.

KKTC'de 2020 yılının 9 aylık döneminde gelirler bütçesinde 5,4 milyar olarak tahmin edilen vergi gelirlerinin 3,4 milyarı tahsil edilebilmiş, %16,1 oranında bir performans kaybı yaşanmıştır. Ekonomik faaliyetlerle doğrudan ilişkilendirilebilecek gelir kalemlerindeki performans kaybı Tablo 10'daki gibidir.

Tablo 10: KKTC'de Eylül 2020 itibariyle Bazı Gelir Kalemlerindeki Performans Kayıpları (%)

	Performans Kaybı (%)
Beyana Dayanan Gelir Vergisi	-9,8
Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi	-16,6
Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	-14,8
Özel İletişim Vergisi	-17,5
Şans Oyunları Vergisi	-41,7
Motorlu Taşıtlar Vergisi	-41,7
İthalattan Alınan Gümrük Vergisi	-8,4
İthalattan Alınan Katma Değer Vergisi	-27,7
Damga Vergisi	-17
Tapu Harçları	-28,4
Kimlik Kartı Harçları	-54,5
Pasaport Harçları	-70,1
Telefon - Telgraf ve Teleks ücretleri	-34,6
Eski Eser, Müze ve Ören Yeri Gelirleri	-66,3
Fiyat İstikrar Fonu	-9,9
Turizm Teşvik Fonu Gelirleri	-21,4
Ercan Havaalanı Özelleştirme Gelirleri	-60,5

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı

KKTC kamu maliyesi gelirleri 5 ana kalemden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla 1) Vergi Gelirleri, 2) Vergi Dışı Gelirler, 3) Sermaye Gelirleri, 4) Alınan Bağış, Yardımlar ve Krediler ve 5) Diğer Gelirlerdir.

2020 gelirler bütçesine göre Vergi Gelirleri toplam gelirlerin % 61,74'ünü oluşturmaktadır. Yılın ilk 9 ayındaki gerçekleştirmeler ışığında belirlenen performans kaybı göz önünde bulundurulduğunda 5,4 milyar ola-

rak öngörülen vergi gelirlerinde 870 milyona kadar kayıplar yaşanabileceği değerlendirilmektedir. Söz konusu kayıpların ekonomik faaliyetlerdeki durağanlıktan kaynaklandığı görülmektedir. Beyana Dayanan Gelir Vergisinde yılsonu itibariyle gelir kaybının 100 milyonun üzerine çıkabileceği görülürken Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi tahsilatında da 80 milyonun üzerinde kayıp yaşanabileceği tespit edilmiştir. BSİV tahsilatında bütçe öngörüsünün üzerinde gerçekleşmekte olan performans dövizdeki artışa bağlı olarak döviz mevduatlarından tahsil edilen vergilerle ilişkilendirilmektedir. Diğer yandan Beyana Dayanan KDV’de ise yılsonu itibariyle 100 milyona yaklaşan bir kayıp hesaplanmaktadır. Ülkede yaşayan insan sayısındaki azalmaya bağlı olarak Özel İletişim Vergisi tahsilatında 9 aylık performans % 83 seviyesinde kalmıştır. Bunun sonucunda yılsonu itibariyle bu kalemdeki gelir kaybının 25 milyona kadar çıkabileceği görülmektedir. Şans Oyunları Vergisi’nde ise performans % 58 seviyesinde olurken yılsonu itibariyle kaybın 70 milyonun dolaylarında olacağı tahmin edilmektedir. Benzer şekilde Motorlu Taşıtlar Vergisi tahsilatında da 9 aylık performans % 58 seviyesinde kalmıştır. Bu kalemde yılsonu itibariyle kaybın 90 milyonun üzerinde olabileceği değerlendirilmektedir. İthalattan Alınan Gümrük Vergisi ve İthalattan Alınan KDV kalemlerinde 9 aylık performans sırasıyla % 92 ve % 72 olmuştur. Buna bağlı olarak yılsonu itibariyle İthalattan Alınan KDV’de kaybın 250 milyonun üzerinde olabileceği görülmektedir. Piyasalardaki durağanlık nedeniyle ithalatta yaşanmakta olan azalma kamu gelirlerinde ciddi kayıpların yaşanmasına yol açmaktadır. Benzer bir durum Tapu Harçları kaleminde de yaşanmakta olup 9 aylık performansın % 72 seviyesinde kalması nedeniyle yılsonu itibariyle kaybın 30 milyon dolaylarında olabileceği hesaplanmaktadır.

Vergi Dışı Gelirler kaleminde önemli yer tutan Fon Paylarında 9 aylık performans % 90 seviyesinde olmuştur. Buna bağlı olarak yılsonu itibariyle 100 milyon dolaylarında kaybin yaşanacağı hesaplanmaktadır. Bu kaybın 80 milyonun üzerinde olan önemli bir kısmı Fiyat İstikrar Fonu kaleminden oluşmaktadır.

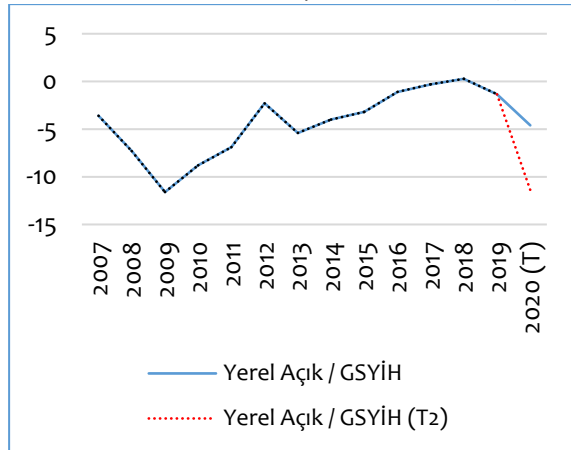
Diğer Gelirler kaleminde ise Ercan Havaalanı Özelleştirme Gelirleri yer almaktadır. Bu kalemde 9 aylık performans sadece %39 seviyesinde olmuştur. 200 milyon gelir öngörülen bu kalemde 9 aylık dönemde gelir miktarı 59 milyon TL’de kalırken yılsonu itibariyle kaybın 100 milyonun üzerinde olacağı hesaplanmaktadır.

Söz konusu kayıpların önemli bir kısmı dördüncü ana kalem olan Alınan Bağış, Yardımlar ve Krediler ile dengelenmekte ancak bu kalemde elde edilecek gelirlerin yerel bütçe açığı ve performansa bağlı hesaplanan kayıp miktarının toplamının altında kaldığı görülmektedir. 400 milyonun üzerindeki bu farkın azalabilmesi Mart-Mayıs 2020 dönemindeki tam kapanmanın ardından önce iç piyasanın açılması ardından da yurtdışı uçuşların kontrollü bir biçimde açılması neticesinde yükselme grafiği çizmeye başlayan gelir performansına bağlı olacaktır.

Eylül 2020 itibariyle KKTC Maliye Bakanlığı verilerinde yer alan 899,6 milyon yerel açık ve DPÖ’nün 2020 GSYİH tahmini göz önünde bulundurulduğunda bu yıl yerel açığın GSYİH’ye oranının %4,6 olacağı görülmektedir. Bu oran 2013 yılındaki % -5,4 oranından sonra gelen en düşük oran olarak dikkat çekmektedir. Belirli alanlardaki daralma oranları üzerinde yürütülen tahmin çalışmasına göre hesaplanan GSYİH küçülmesi (%26,4) ve yerel gelirlerdeki kaybın yerel bütçe açığına yansıtılmasıyla yıl-

sonu yerel açık tahmini (1,77 milyar) dik-kate alındığında yerel açığın GSYİH'ye oranının %11,4'e kadar düşebileceği öngörülmektedir. Bu oran 2009 yılındaki %11,6 oranına oldukça yakın olmakla birlikte 2020 yılında GSYİH'de yaşanan azalma düşünül-duğünde bugünkü mali krizin daha derin ol-duğu anlaşılmaktadır. 2021 yılının ise daha fazla belirsizlikler içermekte olduğu de-ğerlendirilmektedir.

Grafik 17: KKTC'de Yerel Açık - GSYİH Oranı (%)

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı, KKTC İstatistik Kurumu

Türkiye'de 2020 yılı Eylül ayında merkezi yönetim bütçe giderleri 108,6 milyar TL, bütçe gelirleri 78,9 milyar TL ve bütçe açığı 29,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Merkezi yönetim bütçesi 2019 yılı Eylül ayında 17,7 milyar TL açık vermiş iken 2020 yılı Eylül ayında 29,6 milyar TL açık vermiştir. Bütçe açığı bir önceki yılın aynı ayına göre %67,5 artmıştır.

Türkiye'de merkezi yönetim bütçe giderleri Eylül ayı itibarıyla 108,5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Faiz harcamaları 16,2 milyar TL, faiz hariç harcamalar ise 92,3 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Eylül ayı bütçe giderleri geçen yılın aynı ayına göre yüzde 34,4 oranında artmıştır.

Merkezi yönetim bütçe gelirleri Eylül ayı itibarıyla 78,9 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Vergi gelirleri 68,3 milyar TL, genel

bütçe vergi dışı gelirleri ise 8,5 milyar TL olmuştur. 2019 yılı Eylül ayında bütçe gelirleri 63,1 milyar TL iken 2020 yılının aynı ayında yüzde 25,1 oranında artarak 78,9 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılı Eylül ayı vergi gelirleri tahsilatı geçen yılın aynı ayına göre yüzde 29,9 oranında artarak 68,311 milyar TL olmuştur.

2020 yılı kümülatif verilerine bakıldığında, Türkiye'de merkezi yönetim bütçesi 2019 yılı Ocak-Eylül (9 aylık) döneminde 85,8 milyar TL açık vermiş iken 2020 yılı Ocak-Eylül döneminde 140,6 milyar TL açık vermiştir. Ocak-Eylül dönemi bütçe giderleri geçen yılın aynı dönemine göre %17,6, bütçe gelirleri ise %11,6 oranında artmıştır.

Türkiye'de merkezi yönetim bütçesi, Ağustos ayında ekonomideki normalleşmeyle büyüyen iç talebin vergi gelirlerini artırmasının etkisiyle 28,2 milyar TL fazla vermişti. Sosyal güvenlik ödemelerini de içeren cari transferlerin harcamaları artırıcı etkisiyle bütçe Eylül ayında açık vermiştir. Ekonomiye verilen destekler devam ederken, teşvik önlemlerin ise aşamalı olarak kaldırılması ekonomide yavaşlamaya neden olabilecektir. Salgının etkilerinin devam edip etmeyeceği veya artıp artmayacağı durumu bunda belirleyici bir faktör olarak görülmektedir. Buna karşılık; finansal koşullardaki sıkılaşma çerçevesinde azalan iç talep vergi gelirlerindeki artışın sürekli olmayacağını göstermektedir. Bu nedenle bütçe performansının geçen yıla göre olumsuz seyretmesi tahmin edilmektedir. Yeni Ekonomik Programı'na göre, bütçe açığı/GSYH 2020'de %4,9 ve 2021'de %4,3 olarak öngörülmüştür.

Pandemi devam etmesine rağmen, Temmuz ayı ile beraber ekonomide "normalleşme" adımlarının atılması ve iç talepte meydana gelen güçlenmenin etkisiyle Türkiye'de vergi gelirleri artarken, uzatılan

ekonomik teşvikler ve yardımlarla artan hükümet harcamaları bütçe açığında etkili olmaktadır. Salgının kontrol altına alınması sürecinde bu ekonomik teşviklerin devam etmesi beklentisi ve iç piyasada faizlerde meydana gelen artışla iç talebin yeniden baskılanacak olması bütçe açığının büyümesinde veya yüksek kalmasında etkili olabilecektir.

2010 yılında GKRY’de bütçe açığının GSYİH’ye oranı, Maastricht kriterlerinin üzerinde, %4,7 olarak gerçekleşmiştir. 2012’den sonra krizle birlikte bütçe açıkları daha da çok artarak 2014 yılında %8,7 ile en yüksek düzeyine geçmiştir. Troyka ile yapılan anlaşma çerçevesinde %10’u bulan maaş kesintileri, memur sayısını azaltma dahil alınan mali tedbirlerin sonucunda 2016 ve 2017 yıllarında bütçe fazlası verilmiştir. 2018 yılında ise özelleştirilen Kooperatif Merkez Bankası ile Hellenic Bank anlaşması çerçevesinde ödenmesi gerek 1.725 milyon avronun bütçeden karşılanmasının etkisiyle bütçe açığının GSYİH oranı %3,7 olmuştur. (Bu aktarma olmasaydı verilecek bütçe fazlasının GSYİH oranı %4,5 olacaktı.) 2019 yılında bütçe yine artıya geçerek, GSYİH’nin %1,7’si kadar fazla verilmiştir.

GKRY’de 2020 yılı Ocak-Ağustos ayı verileri ve 2019 yılının aynı dönemini karşılaştırdığımızda, pandeminin etkisinin bütçe üzerinde oldukça olumsuz olduğu görülecektir. 2020 yılının Ocak-Ağustos döneminde bütçe gelirleri %9,9 azalmışken bütçe giderlerinde %12 artış görülmüştür. Ancak esas değişim bütçe dengesinde yaşanmıştır. 2019 yılında bahse konu dönemde GKRY bütçesi 620,8 milyon avro fazla vermiş, 2020 yılında ise bütçe dengesinde %

193,6 gibi değişim görülerek, bütçe açığı 581,1 milyon avro olmuştur.

Tablo 11: GKRY Ocak-Temmuz 2019 ve 2020 Bütçe Gelir ve Giderleri

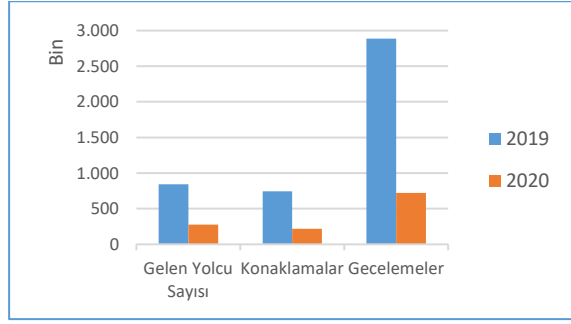
	2019 Ocak-Ağustos	2020 Ocak-Ağustos	Değişim (%)
Gelirler	5.820	5.241,1	-9,9
Giderler	5.199,2	5.822,2	12
Denge	620,8	-581,1	-193,6

Kaynak: CYSTAT

3.6. Turizm

Pandeminin vurduğu küresel turizm sektörü bu yaz mevsimini kayıp olarak görmektedir. KKTC’nin lokomotif sektörlerinden biri olan Turizm sektöründe de pandeminin etkisiyle ciddi bir daralma olmuştur. 2019 yılının ilk sekiz ayında hava ve deniz yolu ile KKTC’ye gelen yolcu sayısı 1.102.905 (KKTC uyruklular hariç) iken Mart ayında yaşanan pandemi sonrası 2020 yılı Ocak-Ağustos dönemi için bu sayı % 69,1 oranında azalarak 341,001 olarak gerçekleşmiştir. T.C. uyruklularda % 67,4, diğer yabancı uyruklularda ise %74,6 oranında bir düşüş yaşanmıştır.

KKTC’de 2019 yılı Ocak-Ağustos döneminde turistik konaklama tesislerinde konaklayan kişi sayısı 743.883 iken 2020 yılı aynı dönemde bu sayı %70,8 düşüşle 217.227 olmuştur. Geceleme sayısı ise 2.886.323’den 721.303’e düşmüştür (-%75). KKTC’de 2020 yılı Ocak-Ağustos döneminde turistik konaklama tesislerinde gerçekleşen ortalama doluluk oranının Mart ayında yaşanan pandemi sonrası sertifika alan açık tesisler için % 21,9 olduğu tahmin edilmektedir. 2019 yılında bu oran % 49,0 idi.

Grafik 18: KKTC Gelen Yolcu, Konaklama ve Geceleme

Kaynak: KKTC Turizm Planlama Dairesi

Aynı şekilde Türkiye turizm sektöründe de ciddi bir daralma görülmektedir. Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçi sayısı Ağustos'ta %71,23 azalarak 1.81 milyon kişi olmuştur (Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçi sayısı Temmuz'da %85,9 düşüşle 932 bin 927 kişiydi.). Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçi sayısı ilk 8 ayda % 76,6 düşüşle 7 milyon 255 bin kişi olmuştur. Türkiye'nin Ağustos 2020 otel dolulukları, 2019 yılının aynı dönemine göre %55,9 azalarak %34,7 olarak kaydedilmiştir. (Ağustos 2019'da bu oran % 78,8 olmuştur.)

GKRY'de durum farklı değildir. GKRY'ye Ocak-Ağustos döneminde gelen turist sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre %81,2 azalmıştır. Bir önceki yıl 553.845 turist gelmiş iken, 2020'de bu sayı 104.261 olmuştur. Turizm gelirlerine ilişkin yayınlanan Ocak-Temmuz verilerine göre, turizm gelirleri bir önceki yılın aynı dönemine göre

%89,9 azalarak 42,5 milyon avro olarak gerçekleşmiştir.

3.7. Yükseköğretim

Pandemi sonrasında yükseköğretim alanında belirsizlik devam ederken YKS Yerleştirme Sonuçlarına göre KKTC üniversitelerine yerleşen öğrenci sayısının 8.000 bandının üzerinde kalması ve 2019 yılında yerleşen öğrenci sayısının aşılması olumlu bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Türkiye'den KKTC üniversitelerine yerleşen öğrenci sayısı % 7,43 oranında artmıştır.

Tablo 12: YKS Yerleştirme Sonuçları

	2019	2020
Kontenjan	14.017	13.848
Yerleşen	8.039	8.636
Boş	5.978	5.212
Doluluk (%)	57,35	62,36

Kaynak: T.C. Yükseköğretim Kurulu

ÖSYM tarafından açıklanan 2020 ek yerleştirme sonuçlarına ilişkin sayılar bilgilere göre ise KKTC üniversitelerinde lisans düzeyinde 4.430 kontenjanın 998'i, ön lisans düzeyinde ise 1.814 kontenjanın 462'si dolmuştur. Buna göre 2020 yılında ek yerleştirme ile KKTC'deki üniversiteleri tercih eden öğrenci sayısında 1.460 artış gerçekleşmiş, toplam yerleşen sayısı 10.096 olmuştur.

4. REEL SEKTÖR DESTEKLERİ

21

Tüm dünyada 2020 3'üncü çeyrekte reel sektör destekleri pandemi tedbirleri kapsamında gündeme gelmiştir. Bu bölümde pandemi başladıktan sonra reel sektöre yönelik dünyada ve KKTC'de gündeme gelen destekler özetlenmiştir.

COVID-19 salgınının insan sağlığına tehdidi sürerken yol açtığı iktisadi sorunlar da derinleşerek devam etmektedir. Hem arz hem de talep tarafında yaşanan durgunluk özellikle girişimciler, küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ) ve büyük firmalar üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuştur. Büyük firmalarla karşılaştırıldığında daha kırılgan bir piyasaya ve finansal yapıya sahip olan KOBİ'ler talepteki durgunluk ve üretim süreçlerindeki aksama nedeniyle ciddi bir baskı altındadırlar.

Dünyadaki şirketlerin %90'ını oluşturan ve global ölçekte istihdamın %70'ini (ILO, 2019) sağlayan KOBİ'ler ekonomideki varlıkları ve itici güç olma rolleri pandemi sürecinden dolayı yaşadıkları etkilerin minimize edilmesini gerektirmektedir. İstihdamın büyük bir bölümünü barındıran KOBİ'lerin sağlıklı bir şekilde hayatlarını sürdürmeleri tüm ekonomi için önem arz etmektedir. KOBİ'lerin güçlü bir şekilde ekonomik faaliyetlerine devam etmelerinin, ekonominin sağlıklı işlemesi bakımından son derece önemli olduğu bir süreçte birçok ülke destek ve teşvik paketleri açıklamıştır.

Bu kapsamda dünyada öne çıkan tedbir ve teşvik paketleri incelendiğinde pek çok ülke;

- Çalışma süresinin kısaltılması, geçici işten çıkarma ve hastalık izni ile ilgili tedbirler ge-

tirmiş, geçici olarak işten çıkarılmış çalışanlara veya istihdamı korumak için şirketlere ücret ve gelir desteği sağlamıştır. Pek çok durumda, ülkeler özel olarak serbest meslek sahiplerine odaklanan önlemler getirmiştir.

- Likidite kısıtlamalarını hafifletmek için vergi, sosyal güvenlik ödemeleri, borç ödemeleri ve kira ve kamu hizmetleri ödemelerinin ertelenmesine yönelik önlemler almıştır.

- Ticari bankaların KOBİ'lere kredi vermesini sağlamak için kredi garantilerinin hükümlerini uygulamaya koymuş, genişletmiş veya basitleştirmiştir.

- Kamu kurumları aracılığıyla KOBİ'lere doğrudan kredi vermeyi hızlandırmıştır.

- Gelirlerdeki düşüşü kapatmak için KOBİ'lere ve diğer şirketlere hibe ve sübvansiyon sağlamıştır.

- KOBİ'lerin yeni çalışma yöntemlerini ve dijital teknolojileri benimsemelerine ve mevcut sınırlama önlemleri kapsamında faaliyetlerine devam etmek için yeni pazarlar ve satış kanalları bulmalarına yardımcı olacak yapısal politikalar uygulamaya koymuştur.

- Krizin KOBİ'ler üzerindeki etkisini izlemek ve KOBİ'lerle ilgili politika müdahalelerinin yönetimini geliştirmek için izleme sistemleri geliştirmiştir. (Detay için: OECD, Coronavirus (COVID-19): SME Policy Responses Report, Temmuz 2020)

KKTC'de Mart 2020'de ilk vakanın görülmesinin ardından açıklanan Toplumsal Dayanışma için Ekonomik Tedbirler ve Destek

Paketi kapsamında kamu harcamalarına ilişkin geçici tedbirler devreye sokulmuş ve reel sektörü desteklemek için 750 milyon tutarında kaynak ayrıldığı açıklanmıştır. Vergi kolaylıklarının yanı sıra Kredi Desteği Fonu oluşturularak reel sektöre 1 milyar tutarında kredi olanağı sağlandığı görülmüştür. Kredi kartları ve faaliyetleri durdurulan işletmelerin dönen çeklerine ilişkin düzenlemeler gündeme gelmiştir.

Haziran 2020 tarihinde açıklanan İkinci Toplumsal Dayanışma için Ekonomik Tedbirler ve Destek Paketinde ise reel sektöre yönelik kararlara yer verilmiştir. 385 milyon tutarındaki kamudan tahakkuk etmiş alacakların ödenmesi, sosyal sigorta ve sosyal güvenlik prim desteği sunulması, kapalı sektörler için ücret desteklerinin sürdürülmesi, KGF garantisi ile faiz destekli kredi paketinin 1,5 milyara çıkarılması, mevcut kredi borçlarının yapılandırılmasında kolaylıklar sağlanması, elektrik teşviklerinin yılsonuna kadar 25 kuruş / kWh'e çıkarılması, konut alımlarında kredi faiz desteği sunulması gibi kararlar içeren ikinci pakette kamu maliyesi ve diğer destekler kapsamında bir merkezi borçlanma modeli oluşturulacağı açıklanmış ve kamu yatırımlarının hızlandırılacağı üzerinde durulmuştur.

KKTC'de Eylül 2020 tarihinde ise 1,5 milyar tutarındaki faiz destekli kredi paketinin sadece üçte birinin kullanıldığı gerekçesiyle yeni bir finansman paketi açıklanarak küçük esnaf, tarım ve hayvancılık işletmeleri, otel işletmelerine yönelik kolaylıklar gündeme getirilmiştir.

Türkiye'de ise tüm işletmelerin %99,8'ini, toplam istihdamın %76,7'sini oluşturan KOBİ'ler ekonominin katalizörü konumdadır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de salgının KOBİ'ler üzerinde olumsuz etki yaratmasının önüne geçmek için alınan Covid-19 önlemleri, 18 Mart 2020'de sunulan

destek paketi ile başlamıştır. Türkiye'de KOBİ destek paketinin içeriğinde yer alan önlemler özetle şu şekildedir:

- Perakende, AVM, yiyecek-içecek, sinema ve tiyatro, konaklama, tekstil-hazır giyim, lojistik, ulaşım, otomotiv, organizasyon ve demir-çelik sektörlerinin Nisan- Haziran 2020 arasındaki SGK prim ödemeleri 6 ay ertelenecektir.

- Muhtasar ve KDV tevkifatı Nisan, Mayıs ve Haziran ödemeleri 6'şar ay ertelenecektir.

- Otel kiralamaalarına ilişkin irtifak hakkı bedelleri ve hasılat payı ödemeleri Nisan, Mayıs ve Haziran ayları için 6 ay süreyle ertelenecektir.

- İç havayolu taşımacılığında 3 ay süreyle KDV oranı yüzde 18'den yüzde 1'e indirilecektir.

- Asgari maaş desteği devam edecektir.

- Kısa Çalışma Ödeneği devreye alınacaktır.

- İş Kanunu'na göre, işyerlerinde zorunlu nedenlerle iş durmuşsa, ulusal bayram ve genel tatillerden önce veya sonra işyeri tatil edilmişse veya benzeri nedenlerle normal çalışma sürelerinin önemli ölçüde altında çalışılmışsa veya işçinin talebi ile kendisine izin verilmesi halinde, işveren eksik çalışılan sürelerin daha sonra telafi edilmesini isteyebilecektir. Telafi Çalışması olarak adlandırılan bu uygulamanın süresi 2 aydan 4 aya çıkarılacaktır.

- Konaklama vergisi, Kasım 2020'ye kadar alınmayacaktır.

- 25 milyar TL (3,35 milyar ABD doları) olan kredi garanti fonu limiti 50 milyar TL'ye (7,70 milyar ABD doları) çıkarılacaktır.

- İhracatçılara stok finansmanı desteği sağlanacaktır.

- Salgın nedeni ile nakit akışlarında sorun yaşayan firmaların bankalardan kullanmış oldukları kredilerin anapara ve faiz ödemelerinin en az 3 ay süre ile ertelenecek ve gerekirse ek finansman desteği sağlanacaktır (Kamu bankaları aracılığıyla).

- Salgın kapsamında alınan önlemler nedeniyle Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında temerrüde düşen firmaların kredi siciline “mücbir sebep” notu düşülmesi sağlanacaktır.

Öte yandan, Dünya Bankası ve OECD ortaklığıyla 50’den fazla ülkeyi kapsayacak şekilde 2020 Haziran ayında yayınlanan Küçük İşletmeler Küresel Durum Raporu’na göre KOBİ’lerin yarısından fazlası 2019’un aynı dönemine kıyasla satışlarında yüzde 50’den fazla azalma olduğunu kaydederken, hem dünya genelindeki hem de Türkiye’deki her üç KOBİ’den biri pandemi dolayısıyla çalışan sayılarını azalttıklarını belirtmiştir. Raporda yer alan Türkiye araştırmasına göre; önceki aylara göre iyileşmeler yaşansa da KOBİ’lerin yüzde 84’ü faal durumda ya da gelir getiren faaliyetlerde bulunduğu, KOBİ’lerin yüzde 63’ünün, bu ayki satışlarının geçen sene aynı döneme kıyasla daha düşük olduğu, KOBİ’lerin yüzde 37’sinin COVID-19 pandemisi sebebiyle çalışan / işçi sayılarını azalttığı, KOBİ’lerin yüzde 57’si önümüzdeki birkaç ay nakit akışında zorluk yaşamayı beklediği, KOBİ’lerin yüzde 32’sinin, 2020 Mayıs satışlarının yüzde 25’ten fazlasının dijitalden geldiği görülmektedir.

GKRY’de ise pandemi ile mücadele kapsamında üç aşamalı bir yaklaşım uygulanmıştır. Aşamalar arasındaki geçişlerin epidemiyolojik veriler ışığında karara bağlanacağı tespit edilerek tam kapanma tedbirleri ile

pandeminin etkisini azaltmak üzere ekonomik destek programı devreye sokulmuştur. İkinci aşamada ekonomik faaliyetlerin tedrici yeniden açılması ve üçüncü aşamada ise ekonomiyi yeniden başlatma stratejisinin devreye sokulması öngörülmüştür.

Birinci aşamadaki destek programı kapsamında geçici ve bir defaya mahsus olmak üzere işletmelere ve çalışanlarına doğrudan destekler, vergi kolaylıkları ve likidite sağlanmıştır. Bu kapsamda, çalışanlara ve kırılgan gruplara yönelik gelir desteği ve koruma, vergi indirimi ve ötelemeleri, sağlık sisteminin desteklenmesi, turizm sektörüne 11 milyon Euro destek sağlanması ve bankacılık sektörünün sağladığı destekler uygulanmıştır.

Avrupa Komisyonu kararlarıyla sunulan destekler ise şunlardır:

- 1) 33 milyon Euro tutarındaki paketle pandemiden etkilenen işletmelerin Nisan, Mayıs ve Haziran aylarındaki KDV ödemelerinin desteklenmesi,
- 2) 1,8 milyon Euro tutarındaki paketle birincil tarımsal üretim sektöründeki çiftçilerin desteklenmesi,
- 3) 280 milyon Euro tutarındaki iki paketle işletmelere ve kendi nam ve hesabına çalışanlara yönelik doğrudan hibe ve faiz desteklerinin sunulması,
- 4) 6,3 milyon Euro tutarındaki paketle havayollarının desteklenmesi,
- 5) 106 bin Euro tutarındaki paketle gazetelerin desteklenmesi,
- 6) 500 bin Euro tutarındaki paketle damızlık domuz yetiştiricilerinin doğrudan hibe yoluyla desteklenmesi.

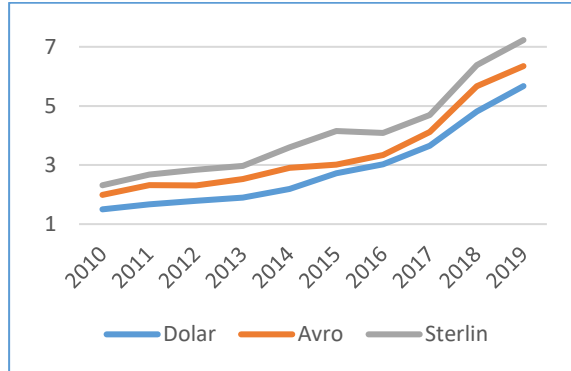
5. PİYASALARDAKİ GELİŞMELER

Bu bölümde piyasa faaliyetlerini doğrudan ilgilendiren döviz, petrol fiyatları ve faizlerle ilgili gelişmelere yer verilmektedir.

5.1. Döviz

2010 ve 2014 yılları arasında yatay seyreden döviz kurları, 2015 yılından itibaren artışa geçmiştir. 2018 yılında ise Türk Lirası bütün para birimleri karşısında değer kaybetmiştir. Değer kayıpları ortalama döviz kurları baz alındığında bir önceki yıla göre dolar karşısında %31,9, avro karşısında %37,6 ve sterlin karşısında %36 olmuştur. 2019 yılında ise bir önceki yıla göre değer kayıpları devam etmiştir. 2018 yılına göre değer kaybı dolarda %17,8, avroda %12,1 ve sterlinde %13,3 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 19: 2010-2019 Döviz Kurları

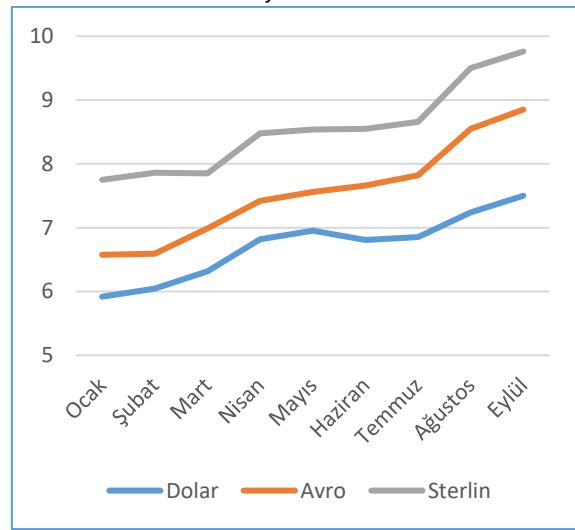

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı

2020 yılında Mart, Nisan ve Mayıs aylarında kurlarda tekrar bir hareketlenme başlamıştır. Mayıs ayı sonunda 2019 ortalama döviz kurlarına göre, dolardaki değer kaybı %22,6, avrodaki değer kaybı %19,1, sterlindeki değer kaybı ise %18,1 olarak gerçekleşmiştir.

Haziran ve Temmuz aylarında döviz kurları stabil seyretmiş ancak Ağustos ve Eylül aylarında tekrar bir artış görülmüştür. Böylece Eylül ayı ortalama döviz kurları baz alındığında, 2019 yıl sonuna göre dolardaki değer kaybı %32,2, avrodaki değer kaybı %39,4 ve sterlindeki değer kaybı %34,5 olmuştur.

Grafik 20: 2020 Ocak-Eylül Döviz Kurları

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı

5.2. Petrol Fiyatları

2016 yılında 40,3 dolara kadar düşen Brent petrol fiyatı 2018 yılında 75 dolara kadar yükselmiştir. 2020 yılı başında 61,6 dolar olan petrol fiyatları Mart ve Mayıs ayları arasında pandemi nedeniyle petrol talebindeki azalma ve stok kapasitelerinin dolması üzerinde 31 dolara kadar fiyatlar gerilemiştir. Eylül ayının sonunda ise Brent petrol fiyatı 42,3 dolar olarak gerçekleşmiştir.

5.3. Faizler

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası 25 Eylül 2020'de aldığı kararla politika faiz oranını 200 baz puan artırarak %10,25'e çıkarmıştır. 2018 yılında yaşanan döviz kuru artışları esnasında faizler art arda yapılan 3 artışla %8'den %24'e çıkarılmıştı. 2019 yılında Temmuz ayından itibaren Merkez Bankası farkı zamanlarda yaptığı 9 faiz indirimi ile faizleri %8,25'e kadar düşürmüştü. Yapılan faiz artışına rağmen %11,77 olan yıllık enflasyon oranı hala faiz oranından yüksektir.

KKTC Merkez Bankası da Eylül ayının son gününde yaptığı yönetim kurulu toplantısında faiz artırımını kararı aldı.

Buna göre vadelerinden bağımsız olmak kaydıyla, Merkez Bankası nezdindeki faize tabi Türk Lirası mevduat hesaplarına uygulanan faiz oranı yıllık yüzde 6,75'den yüzde 8,25'e çıkarıldı.

Yabancı para ise ABD Doları mevduat hesaplarına uygulanan faiz oranı yıllık yüzde 0,40'dan yüzde 0,60'a, Euro mevduat hesaplarına uygulanan faiz oranı yıllık yüzde 0,15'den yüzde 0,25'e ve İngiliz Sterlini mevduat hesaplarına uygulanan faiz oranı yıllık yüzde 0,25'den yüzde 0,30'a yükseltildi.

Tablo 13: KKTC Merkez Bankası Yıllık Mevduat Faiz Oranları

	Eski	Yeni	Değişim (%)
TL	6,75	8,25	22,2
Dolar	0,40	0,60	50
Avro	0,15	0,25	66,7
Sterlin	0,25	0,30	20

Kaynak: KKTC Merkez Bankası

Merkez Bankası nezdindeki, Türk Lirası yasal karşılıklara uygulanan faiz oranı yıllık yüzde 2,75'den yüzde 3,50'ye çıkarılırken yabancı para ise ABD Doları yasal karşılıklara uygulanan faiz oranı yıllık yüzde 0,20'den yüzde 0,25'e, Euro yasal karşılıklara uygulanan faiz oranı yıllık yüzde 0,05'den yüzde 0,10'a ve İngiliz Sterlini yasal karşılıklara uygulanan faiz oranı yıllık yüzde 0,10'dan yüzde 0,15'e yükseltildi.

Tablo 14: KKTC Merkez Bankası Yasal Karşılıklara Uygulanan Faiz Oranları

	Eski	Yeni	Değişim (%)
TL	2,75	3,5	27,3
Dolar	0,20	0,25	25
Avro	0,05	0,10	100
Sterlin	0,10	0,15	50

Kaynak: KKTC Merkez Bankası

6. YAPISAL REFORM AJANDALARI

Bu bölümde KKTC, Türkiye ve GKRY’de kısa ve orta vadede öngörülen makroekonomik hedeflere ve eğer varsa yapısal reform ajandalarındaki dikkat çekici düzenlemelere yer verilmektedir.

6.1. KKTC

KKTC’de henüz 2021-2023 dönemi için hazırlanmış herhangi bir orta vadeli program bulunmamaktadır.

2020 yılı için pandemi öncesinde Türkiye Cumhuriyeti ile imzalanan anlaşma kapsamında KKTC’nin tamamlamayı taahhüt ettiği 17 maddelik eylem planı ise makroekonomik hedeflerle ilişkilendirilmediği gibi bu eylemlerle ilgili henüz ciddi bir ilerleme sağlanamamıştır. Aynı anlaşmaya göre KKTC’nin Ekim 2020 sonuna kadar bir Ekonomik Program Teklifi hazırlaması, 2020 yılsonuna kadar ise yapısal dönüşüm adımlarını, makroekonomik amaçları, stratejik hedefleri ve reform eylemlerini içerecek en az 3 yıllık bir plan hazırlaması öngörülmektedir.

DPÖ tarafından yürütülen Orta Vadeli Program çalışmaları kapsamında 2020-2022 dönemi için bir taslak hazırlanmış fakat gerek pandemi gerekse Cumhurbaşkanlığı seçimi nedeniyle henüz sonuçlandırılmamıştır. Ekim 2020 sonuna kadar Orta Vadeli Program 2021-2023 çalışmasının tamamlanması halinde Türkiye Cumhuriyeti ile 2021 yılı ve sonrasını kapsayacak, kredi ve hibeleri de içerebilecek yeni bir anlaşma imzalanmasının daha kolay olabileceği değerlendirilmektedir.

6.2. Türkiye

Türkiye’de açıklanan Yeni Ekonomi Programı 2021-2023 önümüzdeki 3 yıllık dönem için hedefleri yeni dengeleme, yeni normal ve yeni ekonomi ana başlıkları ile ele almaktadır.

Program boyunca temel hedefler ile büyüme ve verimlilik, büyümenin finansmanı, istihdam, fiyat istikrarı, kamu maliyesi, dış ticaret, turizm ve finansal istikrar ile ilgili politika ve tedbirler detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Programda bahsedilen politika ve tedbirlerle uyumlu olarak YEP’in temel amaçlarına ve temel makroekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesine hizmet edecek, uzun vadede bireysel ve toplumsal gelişimi güçlendirmeyi hedefleyen takvimlendirilmiş eylem ve projeler ise bir tablo şeklinde program içerisinde paylaşılmaktadır. Tabloda çevre ve şehircilik, eğitim, finansal sistem, gençlik ve toplum, iş ve yatırım ortamı, işgücü ve istihdam, kamu düzeni ve güvenliği, kamu maliyesi, sağlık, tarım, turizm ve yerli ve yenilikçi üretim alanlarında hangi eylemlerin hayata geçirileceği, eylemlerden sorumlu bakanlıklar, planlanan tamamlanma tarihleri ve her bir eylemin ekonomik dengeleme, sağlıklı ve sürdürülebilir büyüme, daha adaetli paylaşım, nitelikli insan gücü ve güçlü toplum ve yeni normal hedeflerinden hangileri ile ilişkili olduğuna detaylı bir şekilde yer verilmektedir.

Program çerçevesinde ulaşılabilecek makroekonomik hedefler Tablo 15’te paylaşılmıştır.

Tablo 15: Türkiye Makroekonomi Hedefleri

	2019	2020	2021	2022	2023
Büyüme	0,9	0,3	5,8	5	5
İşsizlik	13,7	13,8	12,9	11,8	10,9
Bütçe Açığı / GSYİH	-3,2	-6,1	-4,7	-4	-3,6
Kamu Borcu / GSYİH	32,5	41,1	40,8	41,6	41,8
Enflasyon	11,8	10,5	8	6	4,9

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı

6.3. GKRY

Güney Kıbrıs'ta pandemiyle mücadele kapsamında alınan tedbirlerin yanı sıra sürdürülebilir uzun vadeli büyüme perspektifine bağlı olarak AB fonlarından yararlanabilmek için Nisan 2020'de "Ulusal Reform Programı" açıklanmıştır. Program kapsamındaki reform öncelikleri özetle şu şekildedir:

- 1) Kamu ve yerel yönetimlerin etkinliğini artırmak ve kamu iktisadi teşebbüslerinde yönetimi güçlendirmek,
- 2) Döndürülemeyen kredilerin büyük bir kısmını daha da azaltmak ve bankalar haricindeki finans sektöründe izleme kapasitesini artırmak,
- 3) Özellikle gençler için aktif işgücü piyasası politikalarının kalitesini artırmak,
- 4) Eğitim ve öğretim sistemindeki reformları ileriye taşımak ve çocuk bakımını geliştirmek,

5) Ulusal sağlık sisteminin uzun vadeli sürdürülebilirliğini uygulamak ve muhafaza etmek,

6) Sürdürülebilirlik ve rekabet edebilirlik önceliklerine yoğunlaşarak üretken yatırımları güçlendirmek, iş yapma ortamını geliştirmek,

7) Yargı sisteminin etkinliğini geliştirmek,

8) Yolsuzlukları önleme reformlarını hızlandırmak,

9) Sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği desteklemek.

Mayıs 2020'de yayınlanan temel ekonomik göstergeler tablosuna göre 2020'de %-7 olacağı öngörülen GSYİH büyümesinin 2021'de %6 olarak gerçekleşmesi, işsizlik oranının 2020 yılında % 9, 2021 yılında ise % 7,5 olarak gerçekleşmesi, bütçe açığının GSYİH'ye oranının 2020 yılı sonunda %-4,3 ve 2021 yılında ise %-0,4 olması, kamu borç stokunun GSYİH oranının ise 2020 yılında % 116,8 ve 2021 yılında ise % 103,2 olması hedeflenmektedir.

Tablo 16: GKRY Makroekonomi Hedefleri

	2019	2020	2021
Büyüme	3,2	-7	6
İşsizlik	7,1	9	7,5
Bütçe Açığı / GSYİH	1,7	-4,3	-0,4
Kamu Borcu / GSYİH	95,5	116,8	103,2

Kaynak: GKRY Maliye Bakanlığı

7. KTTO POLİTİKA ÖNERİLERİ

2020 III. Çeyrek Ekonomi Bülteni'nde paylaşılan veriler ve yapılan analizler de göz önünde bulundurularak KTTO tarafından bu dönemde gündeme getirilen bazı politika önerilerinin altını yeniden çizmekte yarar vardır. Covid-19 pandemisinin tüm dünyada olduğu gibi KKTC'de de etkisini sürdürdüğü bu dönemde KTTO tarafından gündeme getirilen bazı politika önerileri şu şekildedir:

1. Hayat pahalılığı uygulamasının devletin maaş ödemelerine getireceği yük de göz önünde bulundurularak bunun yerine fon, KDV ve stopajda indirimle gidilmesi ve bu yolla hem toplumun günlük yaşamının ucuzlatılması hem de kamu bütçesine ek maaş yükü getirilmemesi.
2. 2020 yılı hesaplarında uygulanacak şekilde enflasyon muhasebesi uygulamasına geçilmesi ve Vergi Usul Yasası'nda yapılacak bir değişiklik ile kur gelirlerinin vergilendirilmemesinin sağlanması.
3. Talep düşüşünün telafi edilmesi, piyasalara nakit akışı sağlanması ve istihdamın korunmasına yönelik önlemlere öncelik verilmesi.
4. İşletmelerin finansmana erişimini kolaylaştırmak üzere gündeme getirilen faiz destekli kredi paketlerinin izlenerek ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenmesi.
5. İthalatta alınan KDV'yi erteleme süresinin 90 güne çıkarılması.

6. Yükseköğretim öğrencilerinin adaya dönüşlerinin kolaylaştırılması ve turizm faaliyetlerinin mümkün olduğunca canlı tutulması.

7. İşletmelerin devletten olan kesinleşmiş alacaklarının diğer kamu alacaklarına mahsup edilebilmesinin sağlanması.

8. Kira sözleşmelerinin Türk Lirası ile yapılmasını teşvik etmek amacıyla döviz cinsinden kira sözleşmelerinde kira stopajının % 13'ten % 20'ye çıkarılması, döviz cinsinden sözleşmelerin fesh edilmesi ve Türk Lirası ile yeni bir sözleşme yapılması suretiyle kira stopajının % 8'den % 1'e düşürülmesi.

9. İthalatta ve limanlarda döviz endekli olarak alınan harç ve vergilerin hesaplanmasında döviz kurunun sabitlenmesi.

10. Hâlihazırda antrepolarda bulunan malların gümrük işlemlerinde, malların antrepoya alınma tarihindeki döviz kurunun uygulanması.

11. Yatırım indirim oranının yatırımları teşvik edecek şekilde en az % 50'ye yükseltilmesi ve maliyet bedeli şartının kaldırılarak yatırım indirimi uygulamasında Kasım 2018 öncesindeki eski düzenlemeye dönülmesi.

12. Devlet tarafından bağlanan ihalelerde, ihale bedellerinin geçerli teminat karşılığında yüklenicilere peşin olarak ödenmesi.

AÇIKLAMA

29

Bu bülten, Kıbrıs Türk Ticaret Odası tarafından, Digi Veri Araştırma Merkezi ile işbirliğiyle, güvenilir olduğuna inanılan kaynaklardan elde edilen bilgi ve veriler kullanılarak hazırlanmıştır. KTTO, bu bilgilerin doğru, eksiksiz ve değişmez olduğunu garanti etmemektedir. Bu sebeple, okuyucuların, bu bültenden elde edilen bilgilere dayanarak hareket etmeden önce, bilgilerin doğruluğunu teyit ettirmeleri önerilir ve bu bilgilere dayanılarak aldıkları kararlarda sorumluluk kendilerine aittir. Bilgilerin eksikliği ve yanlışlığından KTTO hiçbir şekilde sorumlu tutulamaz. Ayrıca, KTTO'nun tüm çalışanları ve danışmanlarının, herhangi bir şekilde bilgiler dolayısıyla ortaya çıkabilecek doğrudan veya dolaylı zararlarla ilgili herhangi bir sorumluluğu yoktur. Bunlara ilaveten, KTTO, bültenlerin İnternet üzerinden e-posta yoluyla alınması durumunda virüs, hatalı gönderim veya diğer herhangi bir teknik sebepten dolayı alıcının donanımına veya yazılımına gelebilecek herhangi bir zarardan dolayı sorumlu tutulamaz.

Kıbrıs Türk Ticaret Odası

Adres: 90, Bedrettin Demirel Caddesi, Lefkoşa – KKTC

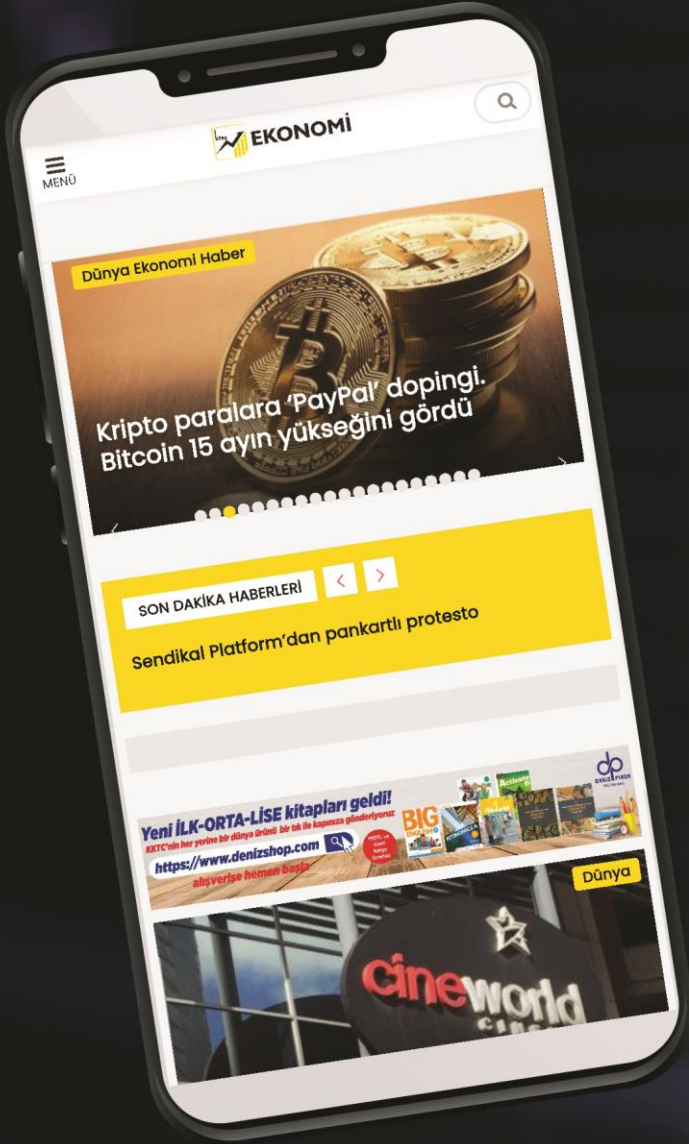
Tel.: 0392 228 37 60 Faks: 0392 228 30 89

E-Posta: ktto@ktto.net

EKONOMİ

YAYIN HAYATINA BAŞLADI

Ülkemizdeki ve dünyadaki ekonomi haberleri ve gelişmeleri, piyasalardaki son durum ve iş dünyasına dair tüm bilgileri takip edebileceğiniz ve aylık olarak yayımlanan **Ekonomi Gazetemizdeki** röportajlara da ulaşabileceğiniz **KTTO Ekonomi Gazetesi** haber portalı yayın hayatına başlamıştır.

Haber portalına telefon uygulamasından, Facebook ve internet sayfasından ulaşabilirsiniz.

www.kttoekonomigazetesi.com

[@kttoekonomigazetesi](https://www.facebook.com/kttoekonomigazetesi)

KKTC'DE EKONOMİNİN NABZINI TUTUYORUZ...